

SAMFUNNSSPEILET

TIDSSKRIFT OM LEVEKÅR OG LIVSSTIL

Unge flytter nå stadig senere hjemmefra.
Hvem har råd til å stramme inn?

Nr. 3/89 – 3. årgang

Utgis av Statistisk sentralbyrå

Redaksjon:

Ann-Lisbet Brathaug
Gustav Haraldsen
Tor Jørgensen
Berit Otnes

Redaksjonsråd:

Sverre Hove
Olav Ljones
Nils Håvard Lund

Tegner:

Thore Hansen

Abonnementpris:

90 kroner for 3 nummer pr. år

Løssalgpris:

40 kroner

Abonnement bestilles hos:

Statistisk sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1
Telefon: (02) 41 38 20

Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning.
Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, bruk kildehenvisningen: «SSBs Samfunnsspeilet».

Innhold

	Side
Hvem jobber mest av nordmenn og svensker? Noen hovedtrekk ved arbeidsmarkedet i 1980-årene i Norge og Sverige. Svein Gåsemyr	3
Ikke bare bønder jobber ved siden av. Arild Schou	8
Hvem har råd til å stramme inn? Stein Opdahl og Gustav Haraldsen	11
Unge flytter nå stadig senere hjemmefra. Arne Støttrup Andersen	15
Barnehagetilsyn: Først og fremst for de ressurssterke? Jan Erik Kristiansen	18
Trafikkdøden i perspektiv: Fra trafikkdød til selvmord? Jan-Erik Lystad .	21
Narkotikabruk blant ungdom - på vei ut? Ragnar Hauge	25
Et bibliotek for folket. Arne Faye	27

Nordmenn er verdens lateste folk, ble vi fortalt av norske massemedia for noen måneder siden. Grunnlaget for disse oppslagene var en statistikk om arbeidstid fra ILO. Svein Gåsemyr ser nærmere på denne påstanden og finner at media trakk for raske konklusjoner på grunnlag av ett enkelt mål. Han ser på utviklingen på arbeidsmarkedet i Norge og Sverige i 1980-årene og finner både likhetstrekk og forskjeller. For eksempel har det i begge land vært en økning i kvinnenes yrkesaktivitet, mens fraværet hele tiden har vært høyere i Sverige enn i Norge. Kanskje nordmenn ikke er så late likevel, men mer arbeidsomme enn svenskene?

Arbeid er temaet også for Arild Schous artikkel, nærmere bestemt arbeid ved siden av hovedyrke. På dette området skiller vi oss lite fra svensker og finner: I alle tre land har omkring 7 prosent av de sysselsatte et biarbeid.

I en tid med lav lønnsvekst og økte realrenter kan noen og en hver føle behov for ekstra inntekter. Alternativet er å stramme inn livreima, men hvilke muligheter har ulike grupper i samfunnet til å klare en innstramming? Noen grupper har allerede et forbruk som ligger lavere enn det som Statens institutt for forbruksforskning har kommet fram til som rimelige budsjett for ulike husholdningstyper. Denne problemstillingen tas opp i artikkelen til Stein Opdahl og Gustav Haraldsen.

Familier med store barn har romsligere økonomi enn småbarnsfamilier. Dette kan bety at trang økonomi i hjemmet ikke gjør det "uutholdelig", verken for foreldrene eller barna, når barna blir boende hjemme til de er godt over tenåringsstadiet. Arne Andersens artikkel viser at dette nå skjer i stadig økende grad, mens det fram til midten av 1960-årene var en tendens til at ungdommen flyttet stadig tidligere hjemmefra. Selv om økte etableringskostnader kan ha medvirket til at unge blir boende hjemme lengre, spiller nok utviklingen av utdanningssystemet, særlig den videregående skolen, en viktigere rolle i denne sammenheng.

Mens den videregående skolen er blitt bygget ut slik at nesten alle kan tilbys plass der, er dette langt fra tilfelle med barnehagene. Knappe goder har en tendens til å hope seg opp hos de som har mest fra før. Jan Erik Kristiansen finner da også i sin undersøkelse om barnetilsynsordninger at barnehageplass til barna er særlig vanlig blant ressurssterke småbarnsfamilier i byene.

I forrige nummer av Samfunnsspeilet hadde Jan-Erik Lystad en artikkel der han så trafikkdøden i et historisk perspektiv. Denne gangen ser han trafikkdøden i forhold til andre voldsomme dødsfall, og spesielt i forhold til selvmord. Det er et tankekors at vi har klart å redusere risikoen for å bli drept i trafikken, mens selvmordene øker.

Både trafikkdød og selvmord er forhold som særlig rammer unge mennesker. Den samme gruppen er også mest utsatt for fristelser og press til å prøve narkotika og andre rusmidler. Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning har helt siden 1968 studert Oslo-ungdommens forhold til forskjellige narkotiske stoffer. Ragnar Hauge hevder på bakgrunn av disse undersøkelsene at tendensen til å prøve seg på stoffer for nedadgående blant ungdommen.

Arne Fayers artikkel om nordmenns bruk av folkebibliotekene viser også en positiv utvikling: Vi besøker bibliotekene oftere nå enn for ti år siden.

Hvem jobber mest av nordmenn og svensker?

Noen hovedtrekk ved arbeidsmarkedet i 1980-årene i Norge og Sverige

Av Svein Gåsemyr

På 1980-tallet har en økende andel av befolkningen vært yrkesaktive både i Norge og Sverige. Andelen er en god del høyere i Sverige enn i Norge. På grunn av høyt fravær fra arbeidet i Sverige er likevel sysselsettingen, målt ved utførte ukeverk og regnet som andel av befolkningen, høyest i Norge.

I denne artikkelen presenteres noen hovedtrekk i utviklingen på det norske og svenske arbeidsmarkedet i årene 1980-1988. Spørsmålet om hvem som jobber mest av svensker og nordmenn drøftes til slutt i artikkelen.

Statistikken som nyttes er fra arbeidskraftundersøkelsen, AKU. Det vises til egen note om datagrunnlaget.

Begreper i arbeidsmarkedstatistikken

Hvor mye arbeid befolkningen utfører er påvirket av mange forhold. I statistikken om arbeidsmarkedet nyttes det en rekke indikatorer som skal belyse ulike sider ved markedet. Skal det sies noe om arbeidsmarkedet som har god mening, må det som oftest nyttes flere indikatorer. Med arbeid menes her betalt arbeid.

Den mengde arbeid som et folk ønsker å utføre måles tradisjonelt ved arbeidsstyrken. Arbeidsstyrken er summen av sysselsatte og arbeidsledige. Den mengde arbeid som blir utført, måles ved antall utførte arbeidstimer (utførte timeverk). Antall timeverk bestemmes av antall sysselsatte, sysselsatte som er fraværende fra arbeid, f.eks. på grunn av sykdom og ferie, og av arbeidstiden til de sysselsatte som utfører arbeid i referanseuka.

Gjennomsnittlig arbeidstid pr. uke og sysselsatte i arbeid er definert som:

- $$(1) \text{ Arbeidstid} = \frac{\text{Utført timeverk i alt i referanseuken}}{\text{Sysselsatte i arbeid}}$$
- $$(2) \text{ Sysselsatte i arbeid} = \text{Arbeidsstyrken} - \text{Arbeidsledige} - \text{Fravær}$$

Ved innsetting av (2) i (1) og omforming:

- $$(3) \text{ Utført timeverk} = (\text{Arbeidsstyrken} - \text{Arbeidsledige} - \text{Fravær}) \times \text{Arbeidstid}$$

Antall utførte timeverk er et uttrykk for den samlede virkning av de fire indikatorene som er beskrevet foran. Sett på denne måten er utførte timeverk den indikator som mest fullstendig beskriver utviklingen på arbeidsmarkedet. I tabellene benyttes utførte ukeverk som er timeverk dividert med 37,5 timer.

Siden vi skal sammenligne to land er statistikken i form av prosent, arbeidsstyrken i prosent av befolkningen osv.

Arbeidsstyrken

Arbeidsstyrken regnet i prosent av personer 16-74 år, figur 1a, er høyere i Sverige enn i Norge. I begge land har det vært økning i arbeidsstyrken i 1980-årene. I Norge var økningen særlig sterk i 1985-1987, mens det var en svak utvikling 1982-1984. Fra 1987 til 1988 var det en sterk nedgang i arbeidsstyrkeprosenten. Årene med en svak utvikling i arbeidsstyrken er år med lav etterspørsel etter arbeidskraft.

Det bør være en rimelig antagelse at den arbeidsmengde befolkningen ønsker å utføre, er upåvirket av om etterspørselen etter arbeidskraft er stor eller liten. Det forhold at utviklingen av arbeidsstyrken ser ut til å være påvirket av de økonomiske konjunkturer, er en indikasjon på at ikke alle ønsker om arbeid blir fanget opp av arbeidsstyrken, slik dette begrep er definert i arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

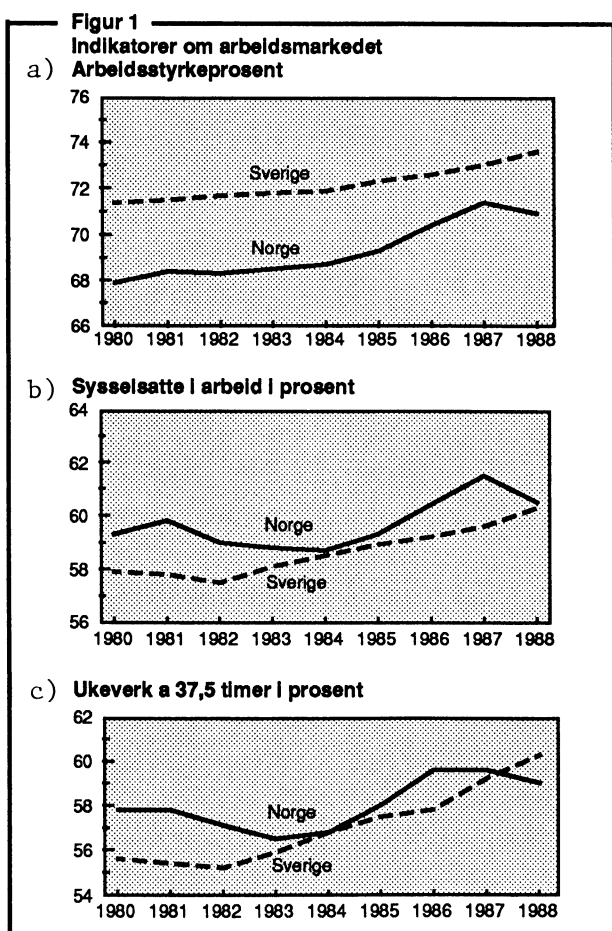
Arbeidsledighet

Arbeidssøkere regnet i prosent av arbeidsstyrken har vært på et lavt og på om lag samme nivå i Norge og Sverige i 1980-årene, og konjunkturutslagene har vært sammenfallende i tid. Unntaket fra dette mønster er året 1988. I Sverige er det nå et stramt arbeidsmarked med rekordlav ledighet. I Norge har det vært en kraftig økning i arbeidsledigheten siden sommeren 1988. Arbeidssøkerprosenten ifølge AKU var 4,9 prosent 1. halvår 1989.

Den situasjon vi har i Norge nå med høy og økende arbeidsledighet, er et resultat av den økonomiske politikk som er ført. Denne politikk har hatt som siktemål å oppnå redusert etterspørsel etter varer og tjenester. Man har lyktes i å oppnå dette. Lavere etterspørsel etter varer og tjenester fører naturligvis også til lavere etterspørsel etter arbeidskraft.

Fravær og sysselsatte i arbeid

De sysselsatte som ikke utfører noe arbeid i referanseuka, defineres som fraværende i arbeidskraftundersøkelsen. Fraværet regnet i prosent av sysselsatte ligger på 16-17 prosent i den svenske arbeidskraftundersøkelsen og på 11-12 prosent i den norske. Om vi sammenligner med fraværet i andre land, er fraværet om lag som i Norge. Det er fraværet i Sverige som er uvanlig høyt. Det høye fraværet i Sverige medfører at antall sysselsatte i arbeid, regnet i prosent av personer, figur 1b, var høyere i Norge enn i Sverige i 1980-årene. I år med lav etterspørsel etter arbeidskraft i Norge var forskjellen liten.

Arbeidstid

Arbeidstiden regnet som gjennomsnitt av sysselsatte som utfører arbeid i referanseuka, er om lag den samme i den norske og svenske arbeidskraftundersøkelsen. Først på 1980-tallet var arbeidstiden høyest i Norge, mens den var høyest i Sverige i 1987 og 1988. Fra 1986 til 1987 var det nedgang i arbeidstiden i Norge. Dette skyldes at avtalt ukentlig arbeidstid for heltidsansatte ble satt ned fra 40 timer til 37,5 timer i 1987.

Utførte ukeverk

Ifølge arbeidskraftundersøkelsen er nivået på antall utførte ukeverk regnet i prosent av personer 16-74 år, høyere i Norge enn i Sverige bortsett fra 1984 da nivået var det samme, og i 1988 da nivået var høyest i Sverige, figur 1c. Det har vært en økning i antall utførte ukeverk i 1980-årene både i Norge og Sverige. Økningen har vært størst i Sverige. Konjunkturutslagene er forholdsvis markerte i utviklingen av antall utførte ukeverk.

Tabell 1
Utførte ukeverk a 37,5 timer i prosent av menn og kvinner i ulike aldersgrupper

		1980	1982	1984	1986	1988
Begge kjønn						
16-74 år	Norge	57,8	57,1	56,8	59,6	59,0
	Sverige	55,6	55,2	56,8	57,8	60,3
16-19 år	Norge	31,7	27,3	24,4	28,4	26,9
	Sverige	38,5	31,6	30,4	31,1	31,4
20-24 år	Norge	62,7	62,0	61,8	65,3	64,7
	Sverige	62,5	61,4	62,2	60,4	66,5
Menn:						
25-54 år	Norge	96,5	95,9	94,7	99,1	95,7
	Sverige	88,9	87,9	90,1	90,4	92,6
55-66 år	Norge	76,8	74,4	70,7	69,8	66,4
	Sverige	66,5	64,5	63,7	64,8	65,6
Kvinner:						
25-54 år	Norge	44,9	46,4	48,8	52,8	54,8
	Sverige	53,0	55,4	59,0	61,5	63,8
55-66 år	Norge	30,8	30,3	29,1	30,0	30,9
	Sverige	34,1	35,7	36,6	38,9	42,3
Begge kjønn:						
66-74 år	Norge	13,3	12,3	11,8	8,0	7,3
	Sverige	5,7	5,5	4,4		

Fra 1986 er aldersgruppen 65-74 år ikke lenger med i svensk AKU. I totaltallene har vi nyttet tallene for 1985 også for årene 1986-1988.

Utførte ukeverk for grupper etter alder og kjønn

Tabell 1 viser sysselsettingen målt i utførte ukeverk og regnet i prosent av personer for syv grupper etter alder og kjønn. For gruppene voksne menn og eldre er nivå-tallene høyest i Norge. Det er liten forskjell i de to land for gruppen 20-24 år, mens nivået er høyest i Sverige for voksne kvinner og gruppen 16-19 år.

Når det gjelder utviklingen i årene 1980-1988, er det gruppen voksne kvinner som viser sterk økning; i Norge kvinner i alderen 25-54 år.

For norske menn i alderen 55-66 år var det en kraftig nedgang i antall utførte ukeverk. Nedgangen var særlig sterk i 1982 og 1983. Dette var år med stigende arbeidsledighet. Virkningen av skiftende konjunkturer ser for øvrig ut til å være sterkest for ungdom.

Arbeidsmarkedet for voksne kvinner i alderen 25-54 år

Indikatorer om arbeidsmarkedet for voksne kvinner er vist i figur 2. I Sverige er nå over ni av ti voksne kvinner med i arbeidsstyrken, figur 2a. Det har vært en sterk økning av arbeidsstyrkeprosenten i 1980-årene. Om denne økningstakten holder seg i tiden framover, vil voksne svenske kvinner om få år oppnå samme arbeidsstyrkeprosent som voksne menn.

I Norge er litt under åtte av ti voksne kvinner i arbeidsstyrken. I 1980-årene har økningen vært noe sterkere enn for svenske kvinner. Det ser ut til at økningstakten i arbeidsstyrkeprosenten for norske kvinner påvirkes av konjunktursituasjonen. I Sverige er utviklingen mer stabil og upåvirket av konjunktorene.

Fraværet regnet i prosent av sysselsatte for voksne kvinner er mye høyere i Sverige enn i Norge, om lag 20 prosent mot 14-15 prosent. Det høye fraværet for svenske kvinner skyldes for en del at ordningene for permisjon ved fødsler og ved omsorgsarbeid for barn er bedre utbygd i Sverige enn i Norge.

I arbeidsmarkedet for menn er mønsteret at alle arbeidsdyktige er permanent med i arbeidsstyrken fra avsluttet utdanning og fram til pensjonsalder. Tendensen på lang sikt er at arbeidsmarkedet for kvinner blir mer likt arbeidsmarkedet for menn. Forutsetning for at utviklingen skal kunne gå mot et mønster der alle arbeidsdyktige kvinner er med i arbeidsstyrken, er trolig ordninger for permisjon ved fødsler og ved omsorgsarbeid for barn som sikrer at de kvinner som ønsker det kan beholde sitt faste arbeidsforhold.

Av indikatorene i figur 2 er forskjellen mellom norske og svenske voksne kvinner minst for sysselsatte i arbeid (sysselsatte - fraværende), figur 2b. For denne indikatoren er nivået for voksne kvinner i Norge i dag på det nivået svenske kvinner hadde for fem år siden. Tidsrommet som går med til å nå det svenske nivået er på over ti år for arbeidsstyrkeprosenten.

Både i Sverige og Norge har arbeidstiden for voksne kvinner vært økende i 1980-årene. Svenske kvinner arbeider i gjennomsnitt 2,5 timer mer pr. uke enn norske kvinner.

I begge land har det i 1980-årene vært en tendens til at en større andel av de sysselsatte arbeider heltid, og det har vært en tendens til overgang fra kort deltid til lang deltid.

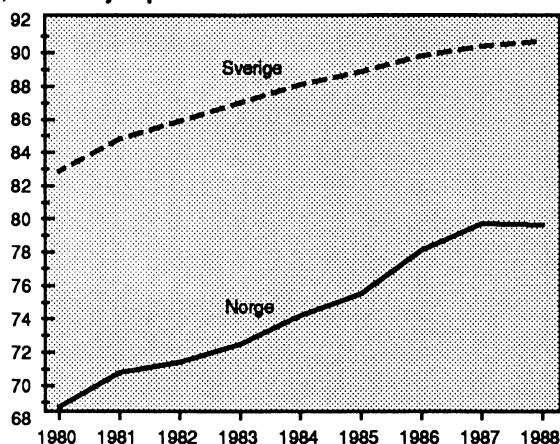
Bakgrunnen for at en økende andel arbeider heltid, kan være at flere og flere kvinner satser like aktivt som menn på en yrkeskarriere.

Det forhold at flere kvinner enn tidligere skaffer seg en god utdanning kan tilskynde en slik utvikling. Det kan også være økonomiske årsaker til at flere kvinner nå arbeider heltid, f.eks. for å hindre nedgang i reallønn eller for å makte økte boligutgifter.

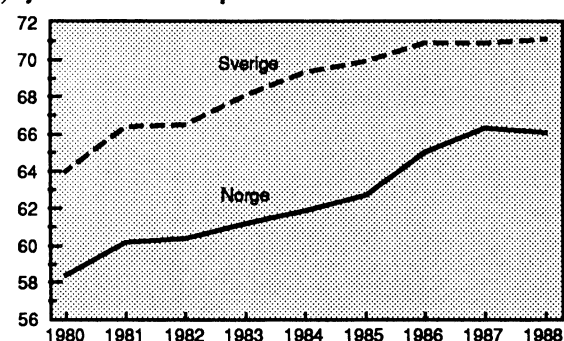
Figur 2

Indikatorer om arbeidsmarkedet. Kvinner 25-54 år

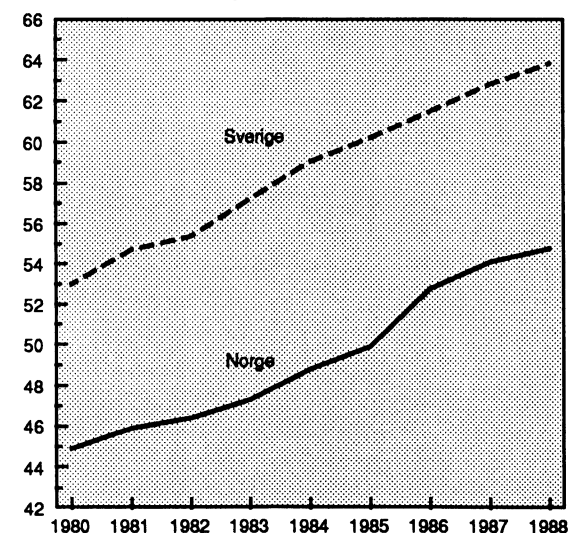
a) Arbeidsstyrkeprosent

b) Sysselsatte i arbeid i prosent

c) Ukeverk a 37,5 timer i prosent

Hvem arbeider mest av nordmenn og svensker?

Som det går fram av denne redegjørelsen, er det mange forhold som er like i det norske og svenske arbeidsmarked. Når vi ser på grupper etter alder og kjønn,

kommer enkelte forskjeller bedre fram. Det er en tendens i utviklingen til at forskjellene vi finner i disse grupper jevnes ut over tid.

Jeg vurderer kjennemerket Utførte ukeverk som den indikator som gir det mest pålitelige bilde av befolkningens arbeidsinnsats. Om vi bruker ukeverk som målestokk og ser på personer 16-74 år, har altså nordmenn på 1980-tallet vært mer arbeidsflittige enn svenskene. I Norge er vi nå inne i en situasjon med nedgang i arbeidsstyrken og svært høy ledighet og for tiden er arbeidsintensiteten høyere i Sverige enn i Norge.

Datakilder i figurer og tabell

Statistikken er fra norske og svenske arbeidskraftundersøkelser (AKU). Fra 2. kv. 1988 ble rutinene for den norske arbeidskraftundersøkelsen lagt om, og fra dette tidspunkt er den norske arbeidskraftundersøkelsen svært lik den svenske. I samband med denne omleggingen er det arbeidet med å lage justerte tidsserier for perioden 1980 - 1. kv. 1988. De justerte tallene er ment å være uten brudd i serien fra 1. til 2. kv. 1988. Fra norsk AKU er det de justerte serier som er nyttet da det er disse som er best egnet til å sammenligne med svensk AKU.

Redusert vekst i hjemmehjelp - nedgang i husmorvikartjenesten

I 1988 mottok 122 600 hjem hjelp av hjemmehjelp. Dette var en økning på en prosent i forhold til 1987. Sett i forhold til den eldre befolkningen var det imidlertid ikke noen økning: Både i 1987 og 1988 var det om lag 20 prosent av innbyggerne over pensjonsalderen som fikk hjelp av hjemmehjelp. Det var heller ingen økning i hvor mange timer hjelp det enkelte hjem fikk. I 1988 som i 1987 ble det utført i gjennomsnitt 168 timeverk i hvert hjem som fikk hjelp.

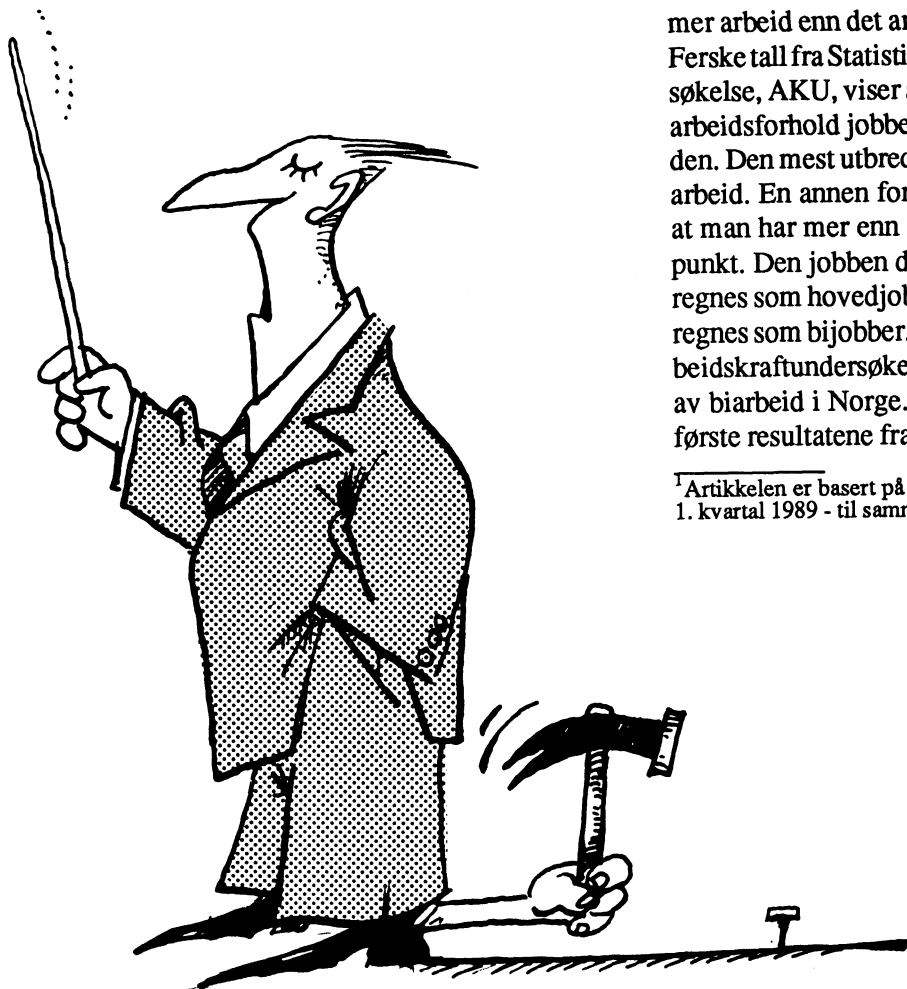
Husmorvikarvirksomheten er i tilbakegang. Fra 1987 til 1988 gikk antall mottakere med husmorvikarhjelp ned fra 30 500 til 25 800. Behovet for husmorvikarhjelp i tradisjonell forstand - hjelp til barnefamilier når husmoren er syk - har trolig lenge vært i tilbakegang. Husmorvikarene arbeider derfor en stadig større del av sin tid for andre familietyper, det vil si eldre og uføre. I 1984 utgjorde disse 43 prosent av de som mottok hjelp av husmorvikar, i 1988 var andelen økt til 55 prosent. Men fordi virksomheten totalt sett er i tilbakegang, betyr ikke dette at stadig flere eldre og uføre har fått hjelp av husmorvikarer. Tallet har holdt seg nokså konstant på omkring 14 000 i perioden 1984-1988.

Nærmere opplysninger om hjelpeordningene for hjemmene finnes i Statistisk ukehefte nr. 38, 1989 og i NOS Sosialstatistikk 1987.

Ikke bare bønder jobber ved siden av

Av Arild Schou

Syv prosent av de sysselsatte i Norge har mer enn én jobb. Noe over halvparten av disse har hel stilling i hovedjobben. Biarbeid er like utbredt blant kvinner som blant menn. Blant de store yrkesgruppene er det lærerne som oftest jobber ved siden av.

Det store flertallet av arbeidstakerne i Norge utfører mer arbeid enn det arbeidskontrakten alene skulle tilsi. Ferske tall fra Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelse, AKU, viser at hver fjerde heltidsansatt med ett arbeidsforhold jobber lenger enn den avtalte arbeidstiden. Den mest utbredte form for merarbeid er overtidsarbeid. En annen form for merarbeid er biarbeid; dvs. at man har mer enn ett arbeidsforhold på samme tidspunkt. Den jobben der personen nedlegger flest timer, regnes som hovedjobben. De øvrige arbeidsforholdene regnes som bijobber. Fra og med 2. kvartal 1988 gir Arbeidskraftundersøkelsen jevnlig talls om utbredelsen av biarbeid i Norge. I denne artikkelen presenteres de første resultatene fra undersøkelsene¹.

¹ Artikkelen er basert på tall fra AKU i perioden 2. kvartal 1988 til 1. kvartal 1989 - til sammen fire kvartalsundersøkelser.

Syv prosent av de sysselsatte har mer enn ett arbeidsforhold

I gjennomsnitt oppgav 144 000 personer, eller syv prosent av de sysselsatte, at de hadde flere arbeidsforhold. Dette viser at utbredelsen av biarbeid i Norge er omtrent like stor som i de andre nordiske land som har kartlagt fenomenet. Tallene fra den finske og den svenske arbeidskraftundersøkelsen viser at henholdsvis 6,4 og 8,5 prosent av de sysselsatte hadde biarbeid.

Like utbredt blant kvinner som blant menn

Andelen av de sysselsatte som har biarbeid er like stor for kvinner som for menn, men de jobber ikke like mye i sine arbeidsforhold. Kvinnene arbeider noe lenger i sin bijobb enn det mennene gjør (henholdsvis 10 timer og 8,7 timer pr. uke). Fordi mennene vanligvis har vesentlig lenger arbeidstid i hovedarbeidet, er den samlede arbeidstiden likevel en god del lenger blant mennene (42 timer for menn og 31,9 timer for kvinner). Tallene bekrefter ellers den naturlige antakelse at sysselsatte med biarbeid vanligvis har lenger arbeidstid enn sysselsatte med bare ett arbeidsforhold.

Sysselsatte med biarbeid kan deles i to hovedgrupper: de som har en bijobb på toppen av et vanlig heltidsarbeid, og de som kombinerer deltidsjobber. Når vi ser på hvordan dette fordeler seg på kvinner og menn, kommer det vanlige rollemønsteret i arbeidsmarkedet klart fram. Tre av fire menn som har bijobb, har dette på toppen av vanlig heltidsarbeid, mens bare en av fire kvinner er i samme situasjon (figur 1). Legger vi sammen arbeidstiden i bijobben og i hovedjobben, får 93 pro-

sent av mennene og 52 prosent av kvinnene en samlet arbeidstid på mer enn 37 timer, som er vanlig heltid.

Biarbeid ser ikke ut til å variere med de sysselsattes alder. I alle aldersgrupper har om lag syv prosent av de sysselsatte mer enn ett arbeidsforhold.

Lærere har oftest biarbeid

Blant de store yrkesgruppene² er det lærere som oftest har jobb ved siden av. 15 prosent av dem har biarbeid. Blant bøndene, som er en god nummer to, har 13 prosent biarbeid. Rengjøringspersonale kommer som nummer tre med 9 prosent.

Når det gjelder lærerne viser undersøkelsen at de har omtrent like mye biarbeid året rundt. Tallene viser også at litt under halvparten av lærerne (45 prosent) arbeider 37 timer eller mer i hovedjobben. Dette er noe under gjennomsnittet for alle som har biarbeid.

Hvis vi ser på den samlede arbeidstiden for hoved- og biarbeidsforhold for de yrkesgruppene som er nevnt ovenfor, viser det seg at bøndene har lengst arbeidstid. 89 prosent av dem jobbet gjennomsnittlig 37 timer eller mer i uka, mens 67 prosent av lærerne og 29 prosent av rengjøringspersonale jobbet så mye. Disse forskjellene i arbeidstid gjenspeiler i stor grad kjønnsfordelingene i de ulike yrkene. Menn har oftere enn kvinner biarbeid på toppen av heltidsarbeid. Følgelig vil andelen av personer som jobber lenger enn vanlig arbeidsuke være høyest i typiske mannsyrker.

Høyest andel med bijobber i primærnæringene

Tallene fra Arbeidsmarkedsundersøkelsen viser at 40 prosent av alle bijobbene er offentlig og personlig tjenesteyting (figur 2). I denne næringen utgjør dette likevel bare 8 prosent av alle jobbene. Den høyeste andelen bijobber finner vi i primærnæringene hvor hele 19 prosent av alle jobbene er bijobber (figur 3).

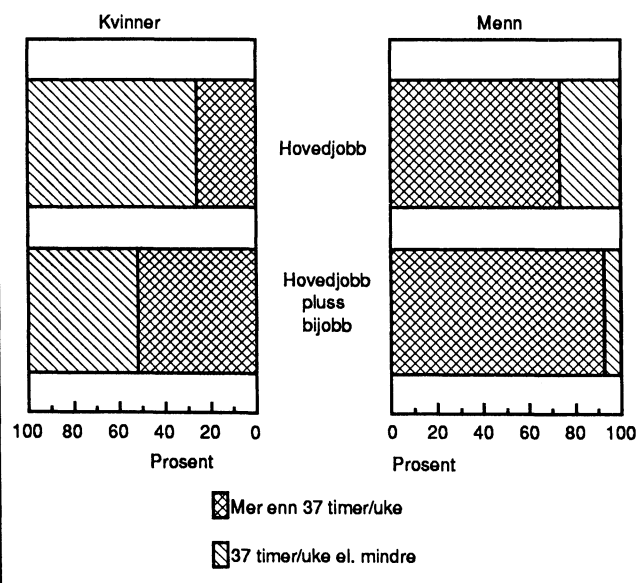
Liten forskjell mellom lønnstakere og selvstendige

Fra tidligere undersøkelser vet vi at selvstendige har lengre gjennomsnittlig arbeidstid enn lønnstakere³. Kan dette skyldes at biarbeid er mer utbredt blant selvstendige? Ifølge de nye tallene fra Arbeidskraftundersøkelsen er dette bare en liten del av forklaringen.

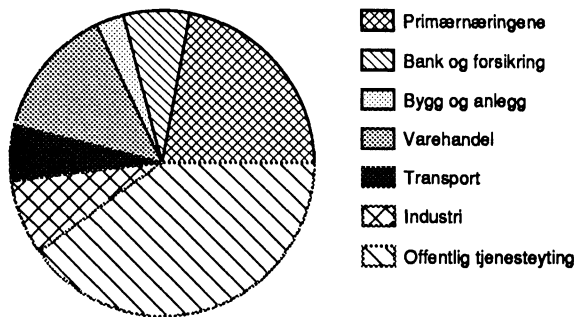
² Siden Arbeidskraftundersøkelsen er en utvalgsundersøkelse, kan vi bare med en viss sikkerhet hevde at tallene avspeiler det faktiske omfanget av biarbeid innenfor ulike yrkesgrupper. Denne usikkerhetsfaktoren reduseres hvis vi bare tar med de store gruppene. Tall for mindre yrkesgrupper er derfor ikke tatt med i denne artikkelen.

³ NOS Arbeidsmarkedsstatistikk 1988.

Figur 1
Andel menn og kvinner som jobber over og under 37 timer pr. uke i hovedjobb og hovedjobb pluss bijobb.

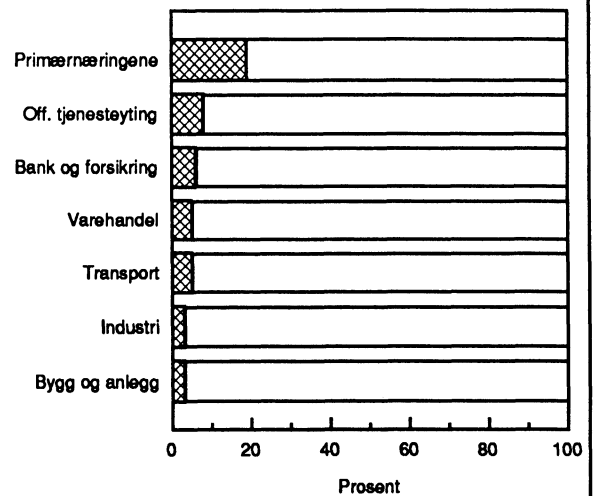

Figur 2
Biljobber fordelt på næring. Prosent ¹⁾

¹⁾ Gjennomsnittstall for perioden 2. kvartal 1988 - 1. kvartal 1989

Figur 3
Andel biljobber i ulike næringer. Prosent ¹⁾

¹⁾ Gjennomsnitt for perioden 2. kvartal 1988 - 1. kvartal 1989

Tallene viser at de selvstendige kun har litt høyere tilbøyelighet til å ha flere arbeidsforhold enn vanlige lønnstakere. 8,5 prosent av de selvstendige har to arbeidsforhold, mens 6,1 prosent av lønnstakere har det. Videre arbeider ikke de selvstendige noe lenger i biar-

beidet enn lønnstakere. Det er derfor forskjell i arbeidstid i hovedarbeidsforholdet som er årsaken til at selvstendige i gjennomsnitt har en lenger arbeidstid enn lønnstakere.

Sterk økning i økonomisk sosialhjelp i de to siste årene

Gjennom 1970-årene lå tallet på stønadstilfelle med økonomisk sosialhjelp nokså stabilt omkring 50 000. I 1980-årene derimot har tallet økt betydelig, særlig i periodene 1981-1983 og 1986-1988. I tiårsperioden fra 1978 til 1988 ble tallet på stønadstilfelle nesten tredoblet, det vil si det økte fra vel 50 000 til 144 000. De utbetalte beløpene har økt enda sterkere. Mens klienttallet økte med 15 prosent fra 1987 til 1988, økte utbetalingene med 32 prosent.

Nær 8 000 personer mottok sosialhjelp i mer enn en kommune. Tallet på sosialhjelpmottakere er derfor lavere enn tallet på sosialhjelptilfelle. Mer enn halvparten av de 134 000 sosialhjelpmottakerne var enslige uten barn. Nær halvparten av mottakerne (45 prosent) var under 30 år, og bare 16 prosent var i fast arbeid.

Over 55 000 av sosialhjelpmottakerne hadde en eller annen form for trygd, og 50 000 oppgav trygd som familiens viktigste kilde til livsopphold. I alt 33 000 hadde sosialhjelp som sin viktigste inntektskilde.

Nærmere opplysninger finnes i Statistisk ukehefte nr. 39, 1989.

Hvem har råd til å stramme inn?

Av Stein Opdahl og Gustav Haraldsen

De siste års økonomiske politikk har vært preget av diskusjoner om hvor mange hull vi kan stramme inn eller slakke av på livreima. Det nevnes ikke like ofte at folks muligheter for å justere forbruket sitt varierer. I denne artikkelen sammenholdes forbruksutgifter i ulike grupper med en standard for et nøkternt husholdningsbudsjett.

Det private forbruket har utviklet seg anderledes de siste 4-5 årene enn hva vi tidligere har vært vant til. Før var det nærmest en selvfølge at forbruket økte fra det ene året til det andre. Økningstakten kunne variere noe, men utviklingen var entydig og ganske jevn. På midten av 1980-tallet skjedde det imidlertid først en sterk økning av det private forbruket. Deretter ble det strammet inn, slik at vi i de siste årene har hatt en nedgang. Mens vi i den første perioden hørte om eventyrlige kupp på børsen, er nyhetsbildet nå preget av historier om folk som sliter med høye utgifter og knappe inntekter.

Slike raske skiftinger i økonomien og den økonomiske politikk reiser spørsmålet om hvem som har råd til å stramme inn og hvem som ikke har flere hull i livreima å knappe inn på. Når man snakker om å stramme inn eller slakke av må en ta hensyn til at forbruket blant folk varierer mye, både med hensyn til hvor mye penger vi bruker og hva vi bruker pengene til.

Hva er nøkternt forbruk?

Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) presenterte i 1987 resultatet av et prosjekt som ble kalt "Standardbudsjett for forbruksutgifter". Her har man beskrevet og tallfestet hva som er et nøkternt, men rimelig forbruk av forskjellige typer varer og tjenester. Beregningene bygger selvsagt på forutsetninger og valg som kan diskuteres. På den annen side har man kunnet bygge på erfaringer fra for eksempel Sverige,

der Konsumentverket i flere år har hatt et tilsvarende budsjett for svenske forhold.

Beskrivelsen er detaljert for de enkelte forbruksområdene og utgiftene spesifisert etter kjønn og aldersgruppe. Standardbudsjettet dekker alle typer forbruksutgifter bortsett fra utgifter til bolig, ferie og tobakk og alkohol.

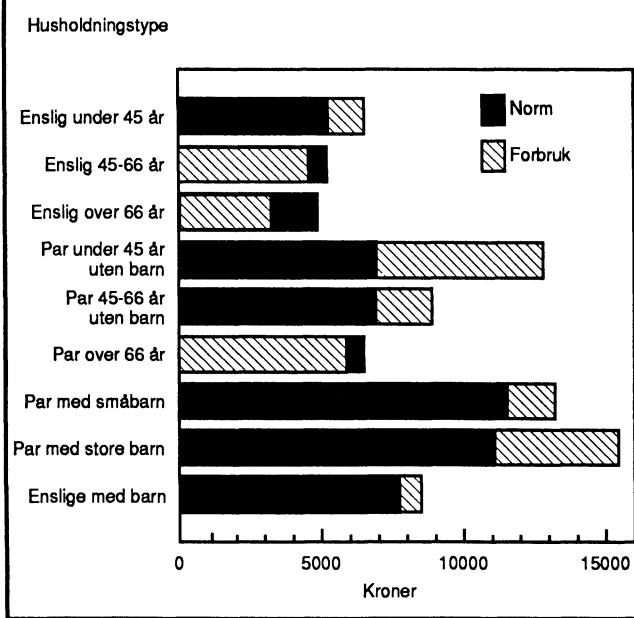
Boutgiftene utgjorde i 1987 21,4 prosent av folks forbruksutgifter. En av grunnene til at denne store posten er holdt utenom budsjettet, er at det nesten er umulig å sette opp enkle standardnormer for hva som er rimelige boutgifter.

Statistisk sentralbyrå foretar løpende forbruksundersøkelser. Vi har sammenholdt resultatene fra undersøkelsene i 1986 og 1987 med SIFOs beregninger av hva som er rimelige forbruksutgifter for en del husholdningstyper.

To inntekter, ingen barn

I Amerika bruker en uttrykket DINKS, "Double Income, No Kids", for å betegne den moderne økonomiske overklassen. Dette uttrykket passer sannsynligvis godt på husholdningene i gruppen "par under 45 år, uten barn". Disse har det høyeste overforbruket i forhold til standardbudsjettet. Målt i kroner brukte disse husholdningene ca. 12 900 kroner i måneden, mens et rimelig forbruk er satt til ca. 6 900 kroner. Også par uten barn i alderen 45-66 år ligger godt an i

Figur 1
Forbruksnormer og faktiske utgifter i ulike typer husholdninger.

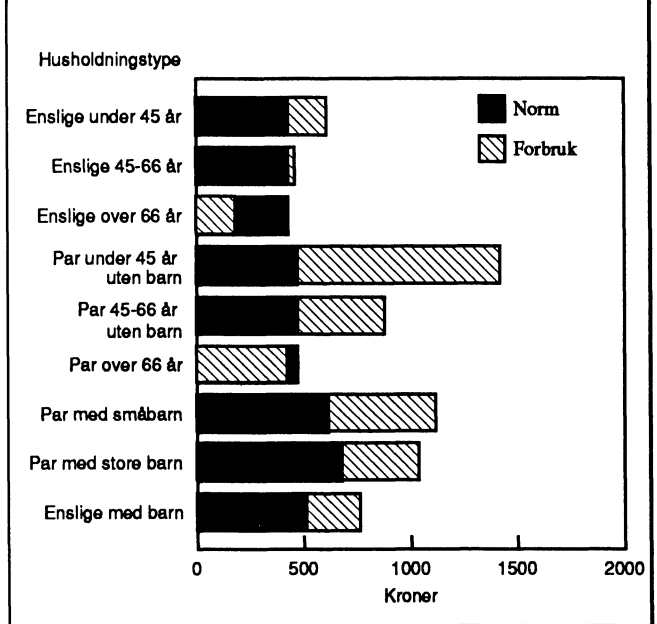
forhold til andre grupper. Deres månedlige forbruk var 8 900 kroner, mot normen på 6 900.

Barnefamilienes forbruk ligger også gjennomgående over standardbudsjettet. Par med store barn kommer best ut. De brukte 15 550 kroner i måneden, som er 4 400 kroner over normen for rimelig forbruk. Men også par med små barn og enslige med barn har et forbruk som i gjennomsnitt ligger 10 til 15 prosent over hva som er beregnet som rimelig. Nærmere analyser viser riktignok at gjennomsnittsberegningene i dette tilfellet kan gi et noe skjevt bilde. Andre mål peker i retning av at småbarnsfamiliene og enslige med barn jevnt over har et forbruk som ligger ganske nær forbruksnormen.

Taperne er først og fremst pensjonistgruppene. Det gjelder såvel enslige som par. Enslige alderspensjonister hadde et forbruk på 3 200 kroner i måneden. Et nøkternt forbruksnivå er beregnet til 4 900 kroner, men da har vi sett bort fra standardbudsjettets forutsetning om at voksne skal være i inntektsgivende arbeid. Uansett er gruppens gjennomsnittlige forbruk svært lavt. Par der den eldste var i pensjonsalder, brukte 5 900 kroner som er ca. 90 prosent av hva som er beregnet som rimelig.

Også enslige i alderen 45 til 66 år kommer relativt dårlig ut i denne sammenstillingen. Deres forbruk var i underkant av 90 prosent av normen. Det kan se ut som om enslige under 45 år er noe bedre stilt. I denne gruppen er forbruket litt høyere enn hva standardbudsjettet

Figur 2
Forbruksnormer og faktiske utgifter til husholdningsartikler, møbler o.l. i ulike typer husholdninger

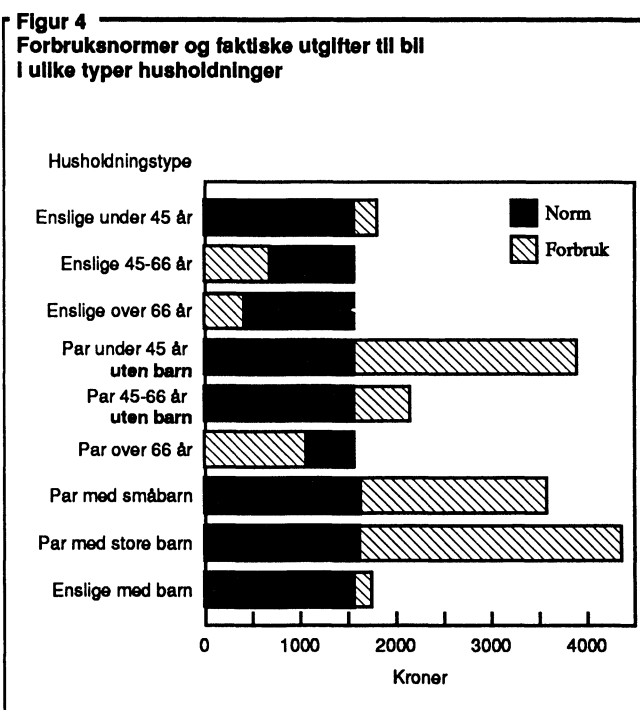
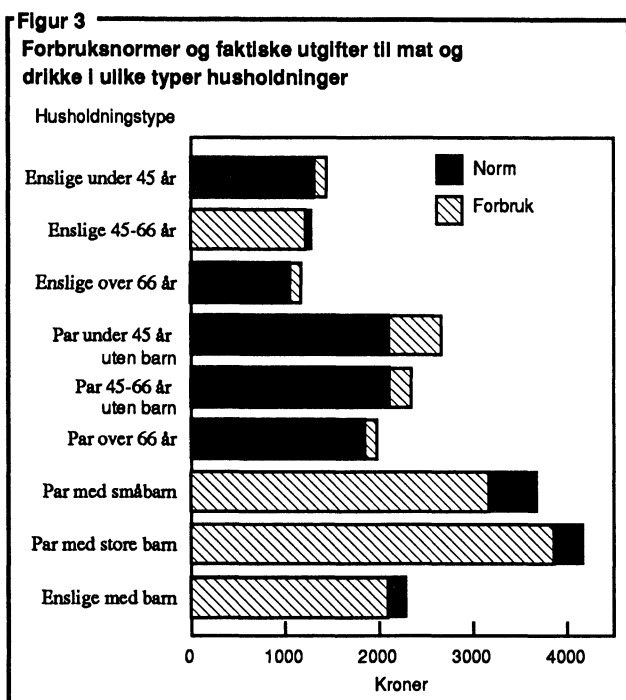
forutsetter. Samlet sett framstår enslige som den gruppen husholdninger som har færrest hull å stramme inn på livreima. Samtidig er forbruksvariasjonene større i denne gruppen enn i de andre husholdningstypene. Dette henger ikke minst sammen med at enslige menn har et annet forbruksmønster enn enslige kvinner.

Boutgifter setter forbruksrammer

I og med at boutgiftene ikke er med, gir figur 1 ikke et realistisk bilde at det totale forbruket. Det er grunn til å tro at forbruket på de områdene som inngår i vår oppstilling er preget av hvor mye som allerede er bundet opp i boutgifter.

Enslige har større boutgifter i forhold til totalbudsjettet enn andre. Ellers har nyetablerte familier relativt større utgifter til bolig, lys og brensel enn husholdninger i senere faser. Blant barnefamiliene bruker par med små barn mer av sine inntekter til å bo enn hva par med store barn gjør.

Selv om vi her ikke gjengir direkte opplysninger om boutgifter, vil utgifter til husholdningsartikler, møbler og lignende i høy grad avspeile hvilke grupper som bruker mye eller lite til bolig. Figur 2 gir en slik oversikt. Som en ser er det husholdninger under 45 år som bruker mer enn hva som er beregnet som nøkternt til slike formål. Forbruket er høyest blant par under 45 år uten barn.

Mye til bil, passelig til mat

To store utgiftsposter er mat og drikke, og bil. I figur 3 og 4 går derfor skalaen for det månedlige forbruket til 4500 kroner i måneden. De som har bil, bruker gjennomgående mer penger på bilen enn til mat og drikke. I 1987 brukte de med bil i gjennomsnitt 37 000 kroner til bil og 27 000 til mat. Det er når det gjelder utgifter til bil at vi finner de største overskridelsene i forhold til hva som er beregnet som rimelig.

Figurene viser at mens barnefamiliene bruker under normen for rimelig forbruk til mat og drikke, bruker de stort sett mye mer til bil enn hva standardbudsjettet forutsetter. Par under 45 år har utgifter til kjøp og drift av bil som ligger fra 220 til nærmere 300 prosent over normen for bilutgifter.

Enslige fra 45 år og oppover har det laveste bilforbruket. Disse har bilutgifter som ligger mellom 25 og 70 prosent av normen. Dette henger i høy grad sammen med at det er mange som ikke har bil, og dermed heller ingen bilutgifter. I standardbudsjettet har man gått ut fra som rimelig at alle husholdninger har bil. Sett på bakgrunn av hvordan eldre enslige kommer ut i forhold til normene for andre typer forbruk, har sannsynligvis mange av dem ikke råd til bil selv om de skulle ønske det.

Alle bruker mer enn normen til helse og hygiene

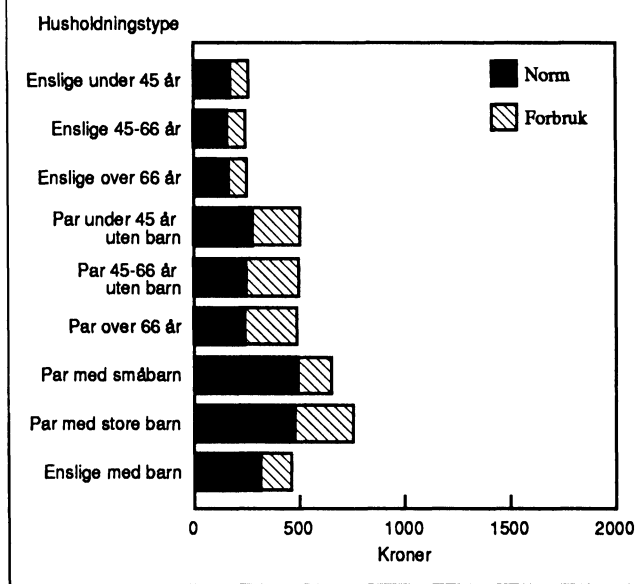
Helse og hygiene er det forbruksområdet hvor det er minst forskjell mellom husholdningstypene. Området dekker både strengt nødvendige og ikke fullt så nødvendige varer og tjenester. Bak det summerte forbruket varierer det sannsynligvis ganske mye hva man bruker penger til. For eksempel er det grunn til å tro at "overforbruket" blant eldre henger sammen med større behov for legetjenester og medisiner enn blant yngre.

Hvem har råd til fritid?

Fritid defineres ofte som tiden som er igjen når en har gjort unna nødvendige gjøremål. Tilsvarende vil fritidsforbruket gjerne avspeile hvor mye penger folk har å bruke når andre, nødvendige utgifter er dekket. Det er derfor ikke rart om forskjellene i fritidsforbruk følger samme mønster som de generelle forbruksforskjellene. Grupper som kom godt ut i den første figuren, har også et høyt fritidsforbruk, mens grupper som kom dårlig ut når det gjaldt totalforbruket, bruker spesielt lite på fritidssystemer og fritidsutstyr.

Pensjonistene bruker minst til fritid. Både enslige og par ligger under normen. For enslige pensjonister utgjør forbruket mindre enn halvparten av det som regnes som rimelig.

Figur 5
Forbruksnormer og faktiske utgifter til helse og
hygiene i ulike typer husholdninger

Par under 45 år uten barn bruker på den annen side mer enn dobbelt så mye som et rimelig fritidsbudsjett. Likeledes bruker par med store barn 55 prosent mer til fritid enn hva som er beregnet som rimelig. Dette siste resultatet henger nok sammen med at fritidsforbruket blant barn ofte både er høyt og dyrt. Barnefamilier er en av de husholdningstypene som har minst tid fri, men de bruker altså mye penger til å fylle denne tiden.

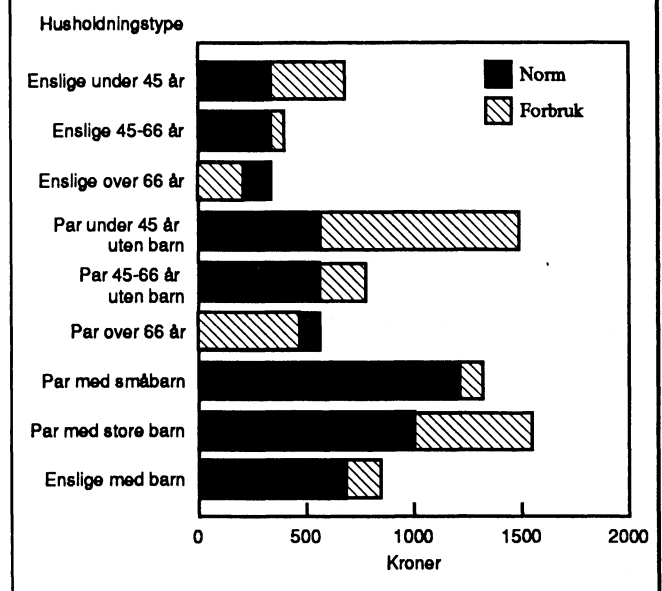
Hvem har råd til å stramme inn?

Husholdningene i denne sammenstillingen synes å falle i tre grupper. Enslige over 45 år, og da særlig pensjonister, bruker mindre penger enn hva som regnes som nøkternt forbruk. Siden de har et lavt bil- og fritidsbudsjett og relativt store utgifter til bolig, synes heller ikke denne gruppen å ha særlig mye å gå på. De lever med en stram livreim.

Barnefamiliene bruker mindre til mat og drikke enn hva som er forutsatt som rimelig. De har høye boutgifter og utgifter til barnetilsyn som vi ikke har gjengitt tall for her. På den annen side bruker de mye penger på bil, på fritid og på møbler og husholdningsutstyr. Disse familiene kommer derfor rimelig godt ut, samtidig som de har større muligheter for omprioriteringer enn enslige.

Par under 45 år uten barn bruker ganske mye mer enn hva standardbudsjettet forutsetter. Selv om de har høye boutgifter, bruker de mye til bil, fritid, møbler og husholdningsutstyr. Samtidig ligger også matbudsjettet

Figur 6
Forbruksnormer og faktiske utgifter til fritid
i ulike typer husholdninger

over normen. Dette synes derfor å være den gruppen som har flest hakk å gå på dersom livreima skal strammes inn.

Litteratur:

Standardbudsjett for forbruksutgifter. Statens institutt for forbruksforskning, Sammendragsserie nr. 2 1987, Lysaker 1987.

Borgeraas, Elling: Et standardbudsjett for forbruksutgifter. Rapport nr. 101. Statens institutt for forbruksforskning, Lysaker 1987.

Kapitlene "Inntekt og forbruk" og "Ferie og fritid" i Sosialt utsyn 1989. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1989.

Forbruksundersøkelse 1983-1985. NOS B 674 Statistisk sentralbyrå, Oslo 1987.

Ensliges inntekt og forbruk. Rapport 89/14. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1989.

Unge flytter nå stadig senere hjemmefra

Av Arne S. Andersen

I perioden fra 1930 til 1960 flyttet ungdom stadig tidligere hjemmefra. De siste 10-15 årene har tendensen gått i motsatt retning. Særlig i de senere årene synes denne utviklingen å ha skutt fart. Er det de senere års endringer i boligmarkedet, eller mer fundamentale endringer i de unges situasjon som har ført til endringene i utflyttingsmønstret?

Tiden de unge er økonomisk avhengige av sine foreldre øker stadig. Dette henger sammen med at det er blitt flere som tar utdanning og at utdanningene har blitt lengre. Til tross for dette har en siden 1930-årene sett en tendens til at ungdom flytter stadig tidligere hjemmefra. Forestillingen om at det var typisk for dagens

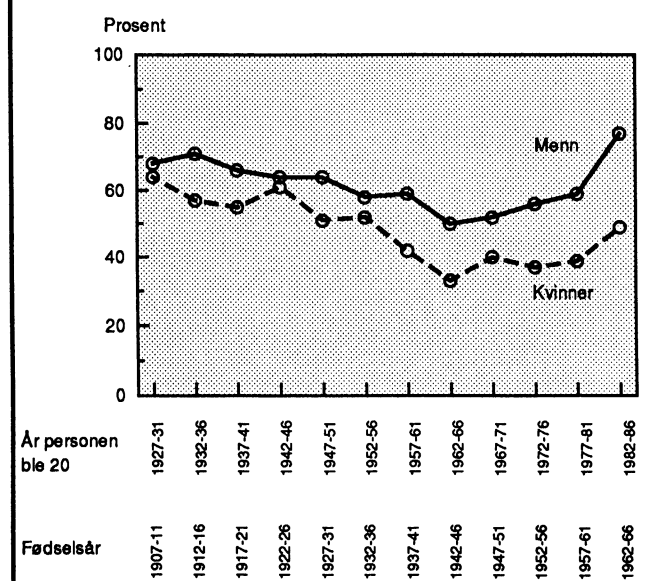
eldregenerasjon at de forlot foreldrehjemmet tidlig for å forsørge seg selv er ikke riktig.

Tendensen til at ungdom stadig tidligere flytter fra sine foreldre, har imidlertid snudd. I de siste 10-15 år har det vært en klar tendens til at unge blir boende lenger hjemme. Det er like vanlig blant dagens ungdom å bo hjemme til de fyller 20 år som det var for deres besteforeldre.

Blant dagens 75-79-åringene bodde om lag to tredjedeler fortsatt hjemme hos foreldrene da de fylte 20 år. Yngre generasjoner flyttet stadig tidligere hjemmefra. Tidligst flyttet generasjonen som ble født under krigen og som var unge i 1960-årene. Av disse hadde halvparten av mennene og to tredjedeler av kvinnene flyttet hjemmefra før de ble 20. For senere generasjoner finner en at de unge blir boende hjemme i stadig økende grad. Særlig på 1980-tallet synes denne utviklingen å ha skutt fart. Blant de yngste, som ble 20 år på 1980-tallet, bodde halvparten av kvinnene og tre fjerdedeler av mennene fortsatt i foreldrehjemmet da de fylte 20 år.

Tabell 1

Andel menn og kvinner i ulike fødselskull som bodde hos foreldrene da de fylte 20 år.

Endringen er ikke særnorsk

Er endringen i utflyttingstidspunkt et mer kortvarig blaff, eller er det mer fundamentale endringer i ungdoms situasjon som har ført til brudd på en svært lang

tendens? Utenlandske rapporter viser også en markert økning i alder for utflytting blant ungdom (Riche 1987, Boyd 1989). Dette tyder på at vi har å gjøre med et mer generelt fenomen.

En må regne med at endringene på en rekke områder i løpet av de siste 50-60 år, har hatt innvirkning på utflytting fra hjemmet.

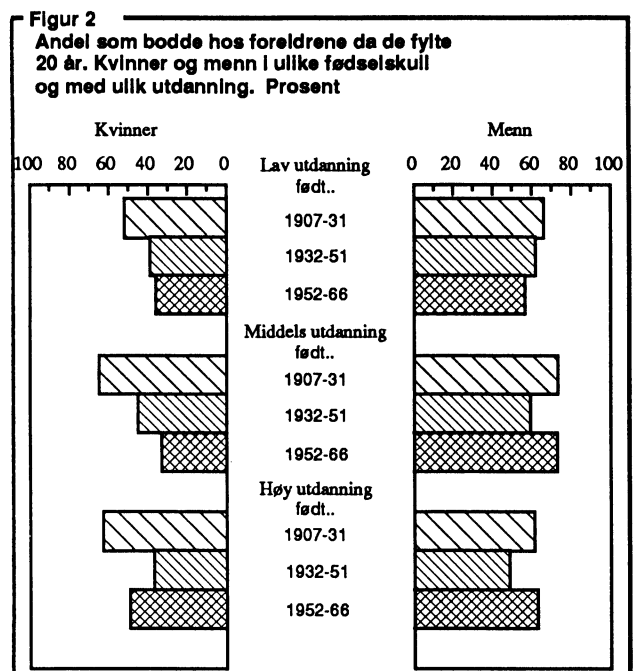
Tidspunktet da unge starter sin yrkeskarriere og oppnår økonomisk uavhengighet av foreldrene har endret seg, fordi flere tar utdanning. Likevel har kanskje andre trekk ved det framvoksende utdanningssamfunn vært vel så viktige for endringen i unges utflytting. I tillegg til disse forhold skal vi nå gå nærmere inn på følgende: Vi skal se på endringene i befolkningens boforhold og endringer på boligmarkedet. Også spranget i levestandard når en forlater foreldrehjemmet kan ha endret seg. Endelig skal vi gå inn på endringene i alder ved inngåelse av ekteskap eller samliv.

Økende forskjell mellom kvinner og menn

I hele den perioden vi ser på har andelen menn og kvinner, som giftet seg før de ble 20, vært svært liten. Selv om andelen økte noe fram til 1970, særlig blant kvinner, kan dette på ingen måte forklare tendensen til stadig tidligere utflytting fra foreldrehjemmet. At en større andel kvinner enn menn gifter seg tidlig, er derimot noe av forklaringen på at det er færre kvinner enn menn som bor hjemme ved 20-årsalderen. Dette er antakelig den vesentligste forklaringen for de som var unge før 1960. For de senere generasjoner har forskjellen i kvinners og menns utflytting før 20-årsalderen imidlertid blitt så stor at det må være andre forhold som bidrar mest.

Endringer i utdanningssystemet er drivkraften

Antakelig har utbyggingen av den videregående utdanning hatt stor betydning for ungdommens utflytting fra hjemmet. Det kan kanskje virke paradoksalt at både en stadig senere start på yrkeskarrieren og stadig tidligere utflytting fram til 1960-tallet, var følger av at flere tok utdanning. En mulig forklaring er at det den gang ofte var nødvendig å flytte for å ta utdanning ut over grunnskolen, særlig i den tidlige fasen da utdanningsinstitusjonene ble utbygd. Dette gjaldt ikke bare utdanning på høyskoler og universiteter, de unge måtte ofte også flytte hjemmefra for å gå på gymnas eller realskole. Opprettelsen av Statens lånekasse for utdanning på slutten av 1940-tallet bidrog også til økt selvstendighet for ungdom under utdanning.

Senere har utbyggingen av den videregående utdanning medført en ganske sterk desentralisering av utdanningsinstitusjonene. Dette sammen med en sentralisering av befolkningen i byene har ført til at behovet for utflytting fra hjemmet er mindre i dag enn for noen få årtier tilbake.

Det er også blitt vanskeligere å oppnå økonomisk selvstendighet gjennom studiefinansieringssystemet. Det blir dels ansett for mindre fordelaktig enn før å basere seg på studielån. Dessuten har studentenes krav til levestandard økt i takt med økningen i samfunnet ellers.

Figur 2 viser hvordan utflyttingsmønstrer har endret seg blant kvinner og menn med ulik utdanningsbakgrunn. Figuren kan tolkes som en støtte for at det i betydelig grad er endringer i systemet for videregående utdanning som har vært drivkraften bak endringene i utflyttingsmønstrer. For det første er det minst forskjell i utflytting mellom de yngre og eldre generasjoner blant personer med lav utdanning. For det andre er det særlig i gruppene med høyere utdanning at en finner en tendens til stadig senere utflytting.

Endringene på boligmarkedet i 1980-årene har forsterket tendensen til senere utflytting

Det har vært hevdet at omslaget fra stadig tidligere til senere utflytting skyldes at det på 1980-tallet har blitt vanskeligere å etablere seg på boligmarkedet. Dette er

neppe riktig. Bruddet i tendensen kom tidligere, før 1970, lenge før de store endringene for nyetablerte startet. Likevel er det godt mulig at de økte vanskene med å etablere seg på boligmarkedet på 1980-tallet, har forsterket den nye tendensen. Den høye andelen som fortsatt bodde hjemme blant dagens 20-24-åringer sammenliknet med de som var 20 år i begynnelsen av 1980-årene, kan tyde på det.

Endringer i boforhold gjør det også lettere for ungdom å bli boende hjemme nå enn tidligere. Barnefamiliene bor i dag langt mer romslig enn for bare ett til tiår siden. Boligene er blitt større og barnetallet har gått ned.

Det er ikke nødvendigvis et uttrykk for endrete holdninger at ungdom flytter senere hjemmefra. Det er godt mulig at ungdom har et like sterkt ønske om å etablere seg for seg selv i dag som i 1970. Det kan imidlertid se ut som om krefter som tvinger ungdom ut, f.eks. lang

reise til utdanningssted eller trange boforhold, ikke gjør seg så sterkt gjeldende som tidligere. Samtidig har trolig også vanskene med å flytte ut økt i de siste 10-20 årene.

Litteratur

Boyd, Monica og E.T. Pryor: Young Adults Living in their Parents' Homes. Canadian Social Trends - Summer 1989

Gulbrandsen, Ole og T. Hansen: Nye husholdninger og boligbehovet. Universitetsforlaget 1985

Riche, M.F.: Mysterious Young Adults. American Demographics Febr. 1987

Barnehagetilsyn:

Først og fremst for de ressurssterke?

Av Jan Erik Kristiansen

Fortsatt har bare om lag en tredjedel av alle norske barn plass i barnehage. Dagmamma-tilsyn er økende, mens nettverksordninger synes å få mindre betydning. Barnehagetilsyn er særlig vanlig blant ressurssterke småbarnsfamilier i byene, som dermed får både i pose og sekk: stabile og rimeligere tilsynsordninger.

Norge har fortsatt den klart laveste barnehagedekningen i Skandinavia: Til tross for at det de siste par årene har vært en markert økning i utbyggingstakten, har ennå bare om lag en tredjedel av alle barn i alderen 0-6 år plass i barnehage (32,2 prosent i 1988). Av disse har vel 50 prosent heldagsplass (oppholdstid 31 timer eller mer pr. uke). Og fortsatt er det store regionale forskjeller i dekningsgraden: I Oslo har nær 50 prosent av barna plass i barnehage, og langt de fleste er heldagsplasser. I Agder-fylkene derimot har ca. 25 prosent barnehageplass, og bare om lag hver fjerde plass er heldagsplass (Statistisk sentralbyrå 1989).

Om vi tar hensyn til at den lovfestede svangerskapspermisjonen nå er 24 uker og forutsetter at barna i denne perioden ikke har behov for tilsyn utenfor familien, blir barnehagedekningen noe høyere; om lag 35 prosent. Sett i forhold til den kraftige økningen i yrkesaktiviteten blant småbarnsmødre i 1980-årene, er imidlertid behovet for barnetilsyn langt fra dekket: Mens barnehagedekningen økte fra 21 prosent i 1980 til 32 prosent i 1988, økte yrkesaktiviteten blant småbarnsmødre med ca. 20 prosentpoeng i samme perioden (fra 53 prosent til 74 prosent). I tillegg kommer at en økende andel av småbarnsmødrene nå arbeider heltid. Slik sett synes gapet mellom tilbud og behov å ha økt, snarere

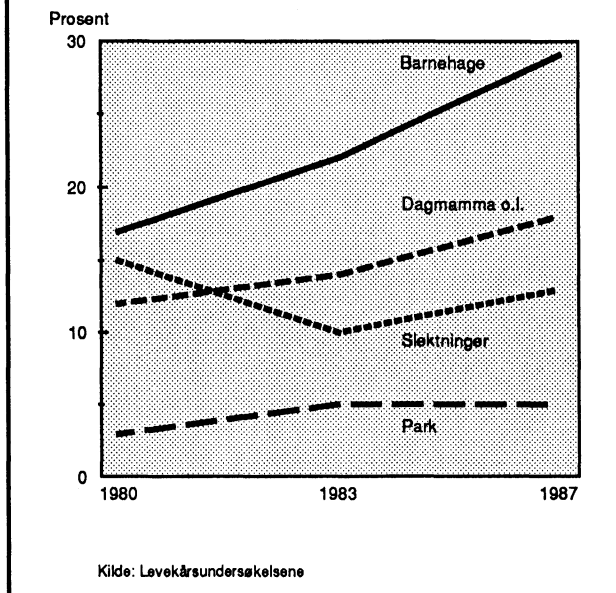
enn avtatt de siste årene. Særlig gjelder dette i områder utenfor de største byene (Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen 1988). Ikke fordi utbyggingstakten i distriktene har vært lavere, men fordi yrkesdeltakelsen blant småbarnsmødrene har økt mest utenfor de store byene.

Privat tilsyn fortsatt like vanlig som offentlig - men mer markert, mindre nettverk

I denne situasjonen vil selvfølgelig mange småbarnsforeldre måtte finne andre løsninger på sitt behov for barnetilsyn. Ulike former for private ordninger vil for disse være et alternativ til eller supplere det offentlige¹ tilsynet. Data fra SSBs leveårsundersøkelser viser at 56 prosent av alle småbarnsfamilier hadde en eller annen form for barnetilsyn utenfor familien (inkludert park) for ett eller flere barn i 1987. Og andelene med offentlig og privat barnetilsyn var omtrent like store: 29 prosent av husholdningene hadde en eller annen form for privat tilsyn, og omtrent like mange hadde plass i barnehage. I tillegg hadde 5 prosent plass i park. Når dette summeres til mer enn 56 prosent, skyldes dette at mange husholdninger hadde flere tilsynsordninger.

¹ Betegnelsen, "offentlig tilsyn" brukes her også om private barnehager. De fleste av disse mottar offentlige tilskudd.

Figur 1
Andelen husholdninger med barn 0-6 år med ulike typer barnetilsyn, 1980-1987

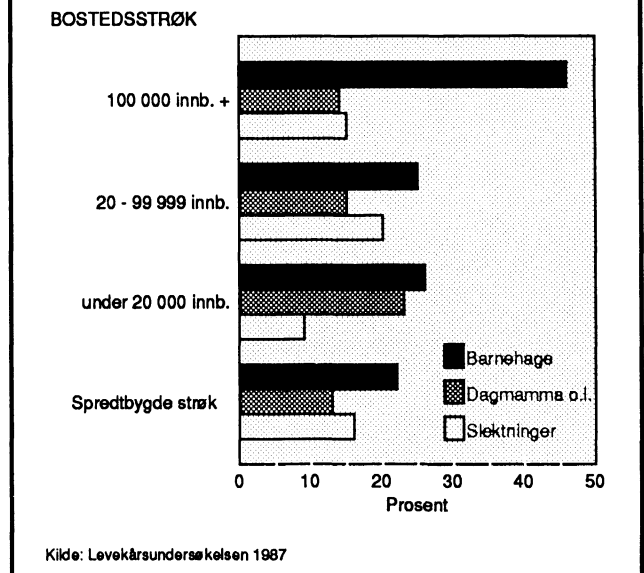

Sammenliknet med situasjonen i 1980, var det i 1987 langt flere som benyttet offentlig tilsyn - en økning fra 17 til 29 prosent. Men også bruken av private tilsynsordninger hadde økt. Denne økningen skyldes ene og alene økt bruk av dagmamma, praktikant o.l., som økte fra 12 prosent i 1980 til 18 prosent i 1987. Disse tallene tyder ikke på at bruk av dagmamma er et så marginalet fenomen som enkelte andre undersøkelser kan gi inntrykk av (Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen 1988). Andelen som benytter slektninger og nære kjente synes å være svakt synkende i 1980-årene, og det var i 1987 færre som benyttet nettverket enn markedet. I 1980 var det omvendt. Når slike uformelle nettverksordninger ikke har fått økt betydning, til tross for at tilsynsbehovet har økt, må dette antas å henge sammen med at muligheten for å benytte slike tjenester er avtakende, blant annet fordi f.eks. bestemødre i økende grad er yrkesaktive. Men slike uformelle tilsynsordninger dekker fortsatt en betydelig del av behovet for barnetilsyn; 13 prosent av småbarnsfamiliene hadde slik tilsyn. Det meste av dette tilsynet var ulønnet.

Barnehager: for den urbane middelklassen?

Som det framgår av figur 2 var offentlig tilsyn mest utbredt i de store byene, hvor 46 prosent av husholdningene hadde barnehageplass. I resten av landet var denne andelen i underkant av 25 prosent. Når det gjelder private tilsynsordninger derimot, finner vi ingen tilsvarende systematiske forskjeller mellom ulike bostedsstrøk, verken når det gjelder bruk av dagmamma eller mer nettverkspregede tjenester. Det er altså ikke slik at barnetilsynet i spredtbygde strøk hovedsakelig og i større

Figur 2
Andelen husholdninger med barn 0-6 år med ulike typer barnetilsyn. Bostedsstrøk, 1987

grad enn andre steder ivaretas av uformelle nærmiljøordninger.

Om vi ser på tilsynsordninger i ulike familietyper, finner vi at hele 64 prosent av enslige forsørgere har barnetilsyn utenfor familien, sammenliknet med 53 prosent av gifte/samboende foreldre. Men til tross for at barn av enslige forsørgere gis en viss fortrinnsrett ved opptak i barnehager, tyder dataene på at andelen med barnehagetilsyn er omtrent den samme som for toforeldrefamilier.

Dette tyder på at fordelingen av barnehageplasser bare i liten grad er basert på sosiale kriterier, og at barnehagene neppe har noen kompensatoriske eller utjammende fordelingsfunksjon. Figur 3, som viser bruk av tilsynsordninger i husholdninger med ulik sosioøkonomisk status, peker i samme retning. Vi ser her at andelen husholdninger med barnehagetilsyn i hovedsak øker med økende status: Funksjonærer har oftere barnehagetilsyn enn arbeidere, og funksjonærer på mellomnivå og høyere nivå oftere enn lavere funksjonærer. Dette skyldes selvfølgelig delvis at funksjonærer oftere er bosatt i de større byene. At ufaglærte arbeidere oftere har barnehagetilsyn enn faglærte arbeidere, henger sammen med at vi i denne gruppen finner mange av de typiske kvinneyrkene; dvs. at disse husholdningene har en relativt høy kvinnelig yrkesaktivitet.

For øvrig finner vi at bruk av dagmammaordninger følger noenlunde samme mønster som bruk av barnehage; også denne tilsynsformen brukes oftest av funksjonærer på mellomnivå og høyere nivå. Det uformelle nettverket (slektninger) derimot, brukes oftest av lavere funksjonærer og ufaglærte arbeidere.

Den sosialt skjeve fordelingen av barnehageplassene viser seg også om vi ser barnetilsyn i forhold til husholdningenes økonomiske ressurser. Hvis vi grupperer husholdningene etter samlet verdi av bolig, fritidshus og bil, finner vi at det av den "fattigste" femtedelen bare er 19 prosent som har barnehagetilsyn, men dette gjelder 44 prosent av den "rikeste" femtedelen. Andre undersøkelser har funnet en tilsvarende positiv sammenheng mellom foreldrenes utdanningsnivå og bruk av barnehage (Gulbrandsen og Ulstrup Tønnessen 1988).

Både i pose og sekk

Fordelingsvirkningen av dette er at ressurssterke husholdninger får både i pose og sekk: De får i større grad enn andre dekket sitt behov for et stabilt og pedagogisk tilfredsstillende barnetilsyn, samtidig som de betaler mindre for dette tilsynet enn foreldre som benytter ulike former for dagammaordninger. I 1987 oppgav husholdninger som hadde barnehageplass at de hadde månedlige utgifter på ca. kr 1 000, sammenliknet med ca. kr 1 350 i husholdninger med dagmammatilsyn (disse beløpene omfatter både deltids og heltids tilsynsordninger). Denne økonomiske fordelingen forsterkes ytterligere på grunn av fradragmuligheten for dokumenterte utgifter til barnetilsyn, en mulighet som bare gjelder et fåtall av dem med private ordninger.

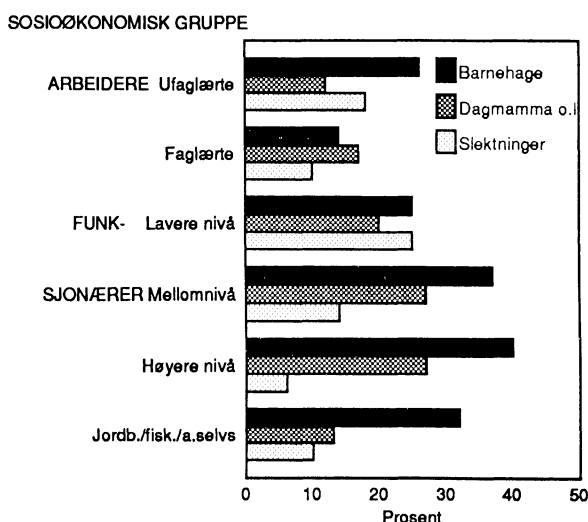
Nå er det ikke noe nytt at mange av velferdsstatens ytelser fordeles etter det såkalte Matteus-prinsippet ("For han som meget har, han skal gis, og han skal ha i overflod"). Tilsvarende sosiale skjevfordeling finnes også når det gjelder andre tjenester som f.eks. høyere utdan-

ning, offentlig transport og pensjonsytelser fra folketrygden. Det samme gjelder bruk av ulike offentlige kulturtilbud, som museer, teater og biblioteker. På disse og andre områder reproduserer eller forsterker velferdsstaten i stor grad de bestående ulikheter.

Årsakene til en slik skjevfordeling av enkelte offentlige tjenester er mange og ulike. Når det gjelder barnehageplasser, gjenspeiler fordelingen delvis at tilbudet i stor grad er konsentrert til de større byene. Ressurssterke foreldre etterspør også oftere slike tjenester, både fordi de i større grad er yrkesaktive og fordi de ofte har andre og mer positive holdninger til barnehagen som tilsynsform. Siden barnehageplasser er et knapt gode, må det også antas at ressurssterke foreldre har visse fortrinn i den konkurransesituasjonen som dermed oppstår. Undersøkelser viser f.eks. at foreldre med høy utdanning både har bedre kunnskaper og utviser større aktivitet med hensyn til det å søke om barnehageplass (Gulbrandsen 1988).

I en viss forstand er denne sosiale skjevfordelingen derfor "naturlig". Og den vil neppe forsvinne helt, selv med tilnærmet full barnehagedekning. Ressurssterke foreldre vil fortsatt i større grad etterspørre barnehageplasser. Særlig gjelder dette småbarnsplasser. Og før vi kommer så langt som til full barnehagedekning, vil skjevhetene sannsynligvis øke snarere enn å avta. Ikke minst gjelder dette i en situasjon hvor en økende andel av barnehagene er private og hvor foreldrebetalingen ofte er relativt høy. Det må også antas at ressurssterke foreldre i større grad enn andre vil benytte ulike offentlige støtteordninger til forskjellige former for privat barnehagedrift.

Figur 3
Andelen husholdninger med barn 0-6 år med ulike typer barnetilsyn. Sosioøkonomiske grupper. 1987

Kilde: Levekårsundersøkelsen 1987

Litteratur

Gulbrandsen, Lars (1988): *Barnehager og fordelingsproblemer*. INAS-notat 88:21.

Gulbrandsen, Lars og Catherine Ulstrup Tønnesen (1988): "Barnehageutbyggingens fordelingspolitiske virkninger". *Tidsskrift for samfunnsforskning*, årgang 29:-:539-554.

Statistisk sentralbyrå (1989): *Barnehager og fritidshjem 1988*. NOS B 854.

Trafikkdøden i perspektiv Fra trafikkdød til selvmord?

Av Jan-Erik Lystad

Det har vært flere dødsfall ved selvmord enn ved veitrafikkulykker i 1980-årene. Mens vi har fått en viss kontroll over trafikkdøden, fortsetter selvmordene å øke sterkt.

I årene 1985-1987 døde det i gjennomsnitt 44 000 mennesker hvert år. Storparten av disse, nesten 94 prosent, døde av sykdomsårsaker. De resterende 6 prosent døde med årsak i ulykke, selvmord eller drap. Statistikken over dødsårsaker grupperer disse som "voldsomme dødsfall". Veitrafikkulykkene hører hjemme i denne gruppen.

Her er hensikten å belyse hvilken betydning veitrafikkulykkene har i forhold til andre typer voldsomme dødsfall. Vi skal se at trafikkdøden har ulik betydning for menn og kvinner og i ulike aldersgrupper. Vi skal også se at det har vært markerte endringer gjennom de siste tiårene. Først bør vi imidlertid se litt nærmere på hvilken betydning voldsom død har for den totale dødeligheten.

Voldsom død

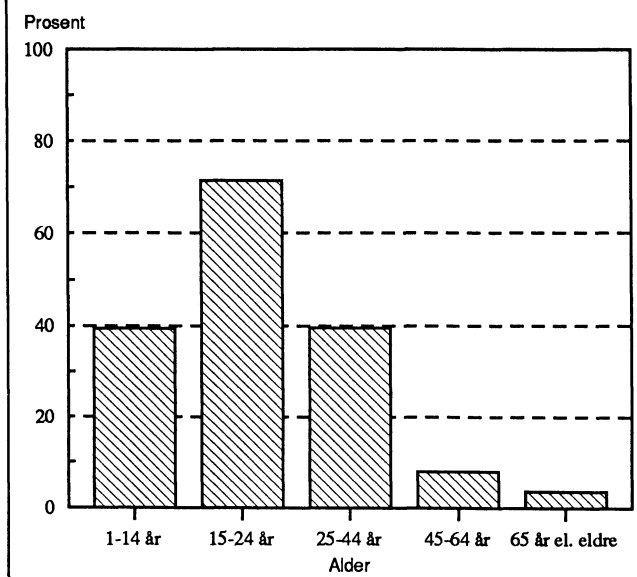
Gjennomsnittlig ble det registrert om lag 2 700 voldsomme dødsfall årlig i perioden 1985-1987. Av disse var rundt 1 000 kvinner og 1 700 menn. For kvinnene utgjorde de voldsomme dødsfallene dermed 5,1 prosent av alle døde. For mennene var andelen på 7,2 prosent. Figur 1 viser at voldsomme dødsfall, naturlig nok, har svært forskjellig betydning i de ulike aldersgruppene. For aldersgruppene opp til 44 år, utgjorde de nesten 50 prosent av alle dødsfall. For aldersgruppene over 45 var andelen under 5 prosent. For ungdom mellom 15 og 25 år utgjorde voldsomme dødsfall over 70 prosent av alle dødsfall. En analyse av voldsomme dødsfall er derfor en sentral innfallsvinkel for å studere ungdomsdødeligheten. I det samlede dødsmonster betyr den forholdsvis lite.

I denne artikkelen er oppmerksomheten konsentrert om de dødsårsakene som har økt sin betydning i etterkrigstiden. Det kan skape et inntrykk av at voldsom død er mye viktigere i dag enn tidligere. Slik er det ikke. Voldsomme dødsfall utgjorde 5,8 prosent av alle døde i årene 1946-1950, mens andelen er på 6,1 prosent i dag. Noen dødsårsaker har gått sterkt tilbake. Det gjelder særlig sjøulykker og drukninger.

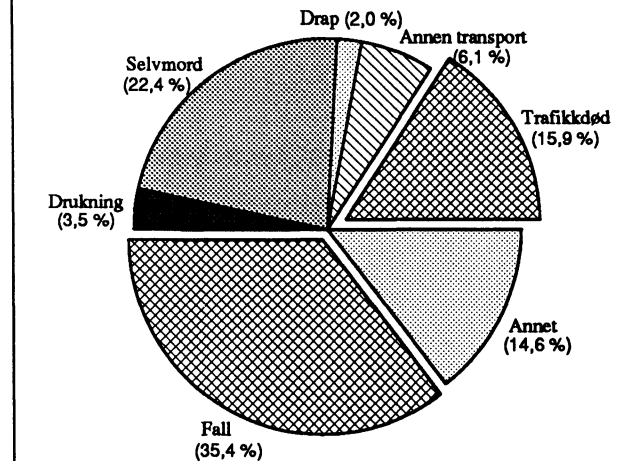
Trafikkdøden: Ikke så viktig allikevel?

Skal man dømme etter det bildet media skaper, skulle en forvente at trafikkdøden har en dominerende plass i dette ulykkesbildet. Hva viser statistikken? Figur 2 vi-

Figur 1
Voldsomme dødsfall som andel av alle dødsfall i ulike aldersgrupper. 1985-1987

Figur 2
Voldsomme dødsfall etter årsak. 1985-1987. Prosent

ser hvordan de voldsomme dødsfallene fordelte seg på årsaker i årene 1985-1987. Veitrafikkulykkene utgjorde "bare" 17 prosent av de voldsomme dødsfallene. Andre dødsårsaker var viktigere. Hele 35 prosent døde med årsak i fall. Selvmord utgjorde 22 prosent.

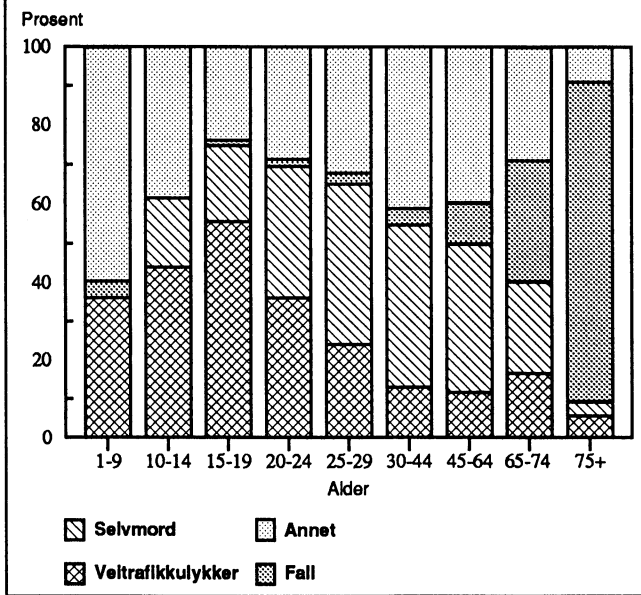
Veitrafikkulykkene utgjorde 22 prosent for menn og 13 prosent for kvinner. Sett i forhold til alle dødsfall var andelen på 1,6 prosent for menn og på 0,7 prosent for kvinner. Mens kvinnene har en sterk overvekt ved fall og "andre dødsårsaker", rammer selvmord, drukninger og andre transportulykker også i større grad menn.

Media legger vekt på det dramatiske, og trafikkuulykker fortøner seg utvilsomt mer dramatisk enn fall fra loftstrappa. Foreløpig kan vi allikevel hevde: Skal en bekjempe voldsomme dødsfall, er potensialet større ved å angripe andre årsaker enn trafikkdøden.

Viktigste dødsårsak i ungdomsårene

Bildet nyanseres om vi ser på dødsårsakene i ulike aldersgrupper. Figur 3 illustrerer dette. Veitrafikkulykkene rammer hardest for aldersgruppene opp til 25 år. Her er de ansvarlig for om lag 45 prosent av alle voldsomme dødsfall og 30 prosent av alle døde. Aldersmønsteret er noenlunde det samme for menn og kvinner. Trafikkdøden betyr allikevel mindre for kvinnene i alle aldersgrupper. Det tragiske toppunkt blir

Figur 3
Voldsomme dødsfall i ulike aldersgrupper, etter årsak. 1985-1987

nådd av gutter i alderen 15-19 år. Her har trafikkulykkene ansvar for 40 prosent av alle dødsfall, og er dermed den viktigste dødsårsak overhodet.

Veitrafikkulykkene betyr således mest for de aldersgrupper der døden kanskje fortøner seg mest meningsløs. Vi kan derfor slå fast: Skal man redusere ungdomsdødeligheten, må kampen mot trafikkdøden fortsatt stå sentralt.

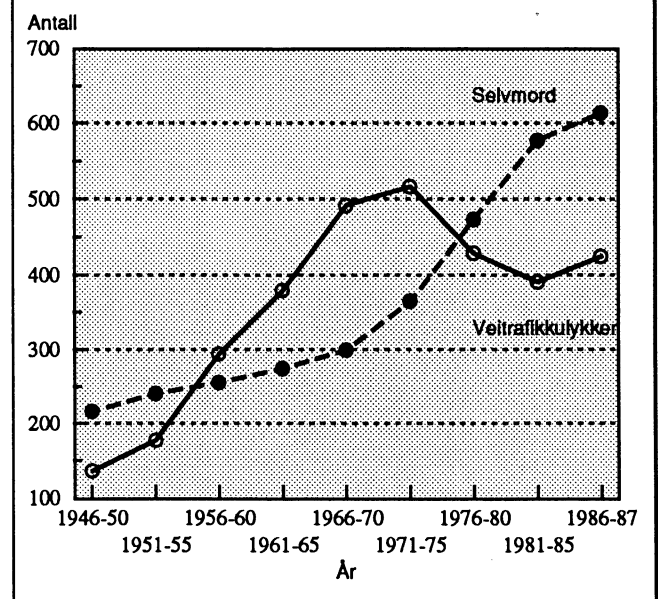
Flere selvmord enn trafikkdrepte

Tragedien bak selvmordet er neppe mindre enn ved veitrafikkulykkene. Selvmordet er vi imidlertid mest opptatt av å gjemme bort. Det er forståelig, men dermed mister vi viktige perspektiver på vår samtid. Selvmord krever flere liv enn trafikken, og mens trafikkdøden har stagnert er selvmordene i sterk vekst. Det gjelder begge kjønn, selv om det også er mennene som har den største dødeligheten med årsak i selvmord.

Figur 3 viser andelen trafikkdrepte og selvmord i ulike aldersgrupper. Mens trafikkulykkene betyr mest i ungdomsårene, ser vi at selvmordene overtar når trafikkdøden slipper taket. Allerede i aldersgruppen 20-24 år er det nesten like mange selvmord som trafikkdrepte. Deretter er det markert flere selvmord. Først i aldersgruppene over 75 år er trafikkdøden igjen viktigst.

Vi må konstatere: For det voksne mennesket er selvmordet statistisk sett en større trussel enn trafikkdøden.

Figur 4
Antall dødsfall ved veitrafikkulykker og selvmord 1946-1987

Fra trafikkdød til selvmord?

Figur 4 viser utviklingen i dødsfall ved veitrafikkulykker og selvmord over tid. Etter 2. verdenskrig har det vært sterk økning i både trafikkdrepte og selvmord. Økningen i trafikkdøden forklares vesentlig gjennom den sterke veksten i biltettheten. Vi merker oss imidlertid at trafikkdøden nådde sitt toppunkt i begynnelsen av 1970-årene. Deretter har det vært nedgang. For selvmordene har utviklingen vært annerledes. Veksten var noe svakere fram til 1970-årene. Men når trafikkdøden stagnerte, fortsatte tallet på selvmord å vokse med økende fart. Fram til midten av 1970-årene var det flere trafikkdrepte enn selvmord. Siden har det vært flest selvmord. I forhold til folkemengden er det i dag flere selvmord enn det var trafikkdrepte i de verste ulykkesårene rundt 1970. Dagens bilde er således skapt på den ene siden av reduksjonen i trafikkulykkene og på den andre siden av økningen i selvmordene.

Et nordisk mønster?

I hvilken grad er dette mønsteret et særnorsk fenomen? Figur 5 viser for det første at overvekten av selvmord er noe vi har til felles med de andre nordiske landene. Dessuten ser vi at selvmordenes betydning i forhold til trafikkdøden er mye større i de andre landene enn i Norge. I Finland er det nesten tre ganger så mange selvmord som trafikkdrepte. I Danmark og Sverige er det om lag dobbelt så mange.

Figur 5 viser også at Norge gikk inn i 1970-årene med to viktige fordeler sammenliknet med resten av Norden. I forhold til folketallet hadde vi både færre trafikkdrepte og færre selvmord. Utviklingen gjennom de siste 20 årene har imidlertid gått i vår disfavør på begge områder.

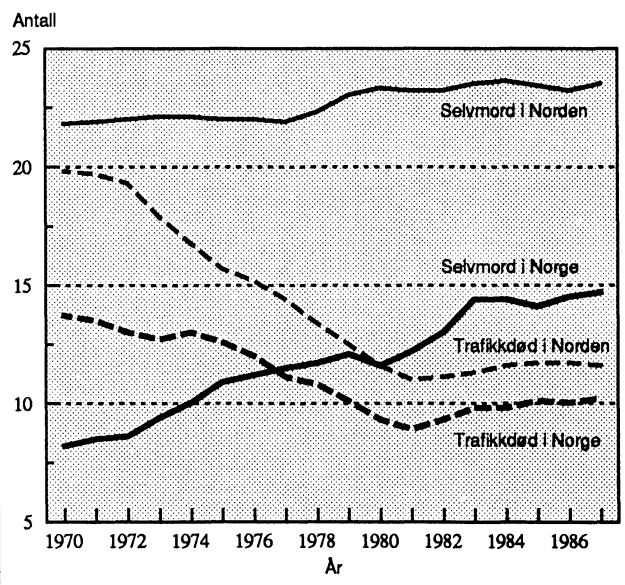
Nedgangen i trafikkdrepte finner vi igjen i alle landene. Den har imidlertid vært kraftigere i resten av Norden enn i Norge. Vi har hele perioden ligget på et lavere nivå enn de andre nordiske land. Nå er vi innhentet av Sverige, mens Danmark og Finland beveger seg ned mot tilnærmet samme nivå.

På den andre siden er den sterke veksten i selvmordene i 1970- og 1980-årene delvis et sønorsk fenomen. I Sverige har det vært nedgang i antall selvmord siden 1970. I Danmark og Finland har det riktignok også

vært en økning, men ikke på langt nær så sterk som i Norge. Mens selvmordshyppigheten har vært nesten stabil i resten av Norden samlet, har det siden 1970 vært næren fordobling i Norge. Allikevel har selvmordshyppigheten i Norge hele perioden vært lavere enn i resten av Norden, og er det fortsatt. Forskjellene mellom de nordiske landene er her større enn mht. trafikkdøden. Danmark og Finland ligger dårligst an med over 25 selvmord pr. 100 000 av folkemengden. Sverige ligger i underkant av 20, mens tallet for Norge altså er kommet opp i nesten 15.

I Norge hadde vi en lang periode fra midten av 1950-årene og fram til midten av 1970-årene da trafikkdøden krevde flere liv enn selvmord. Dette finner vi ikke igjen i resten av Norden. I Sverige har det i hele etterkrigstiden vært flere selvmord enn trafikkdrepte. Det samme gjelder også for Danmark og Finland med unntak av noen år rundt 1970 da trafikkdøden herjet som verst.

Figur 5
Antall dødsfall ved veltrafikkkulykker og selvmord pr. 100 000 av folkemengden. Norge og resten av Norden. 1970-87

Fra sivilingeniøren til psykologen

Trafikkdøden har vi altså maktet å redusere, til tross for en voksende bilpark. Dette er problemløsning på et område vår kultur mestrer godt. Her er det snakk om "påbud, teknologi og infrastruktur". Det er ingeniørens fagområde.

Verre kan det bli å forhindre at flere mennesker drives til å ta sitt eget liv. Dette er psykologiens og livskunnskapens område. Mange vil mene at vår kultur har betydelig mindre beredskap for å løse denne typen problemer. Tilsynelatende har vi også statistikken mot oss. Selvmordskurven i Norge peker oppover. Dessuten er altså selvmordsfrekvensen fortsatt betydelig lavere i Norge enn i resten av Norden. Mye tyder på at vi er i ferd med å bevege oss opp mot et nordisk nivå. I så fall kan selvmordstallene komme opp i over 1 000 pr. år. Dette kan neppe bekjempes med politiaksjoner eller atferdsreguleringer. Hva skal til?

Artikkelen bygger på SSBs statistikk over dødsårsaker og veitrafikkulykker. De nordiske tallene er hentet fra Nordisk Statistisk Årbok.

Statistikken over selvmord kan være noe usikker. Det blir hevdet at de virkelige tallene er høyere enn det som fanges opp i statistikken. Sammenlikninger av selvmordshyppigheten over tid og mellom land må også gjøres med varsomhet. Hovedargumentene i denne artikkelen vil imidlertid ha gyldighet til tross for disse usikkerhetene.

Narkotikabruk blant ungdom - på vei ut?

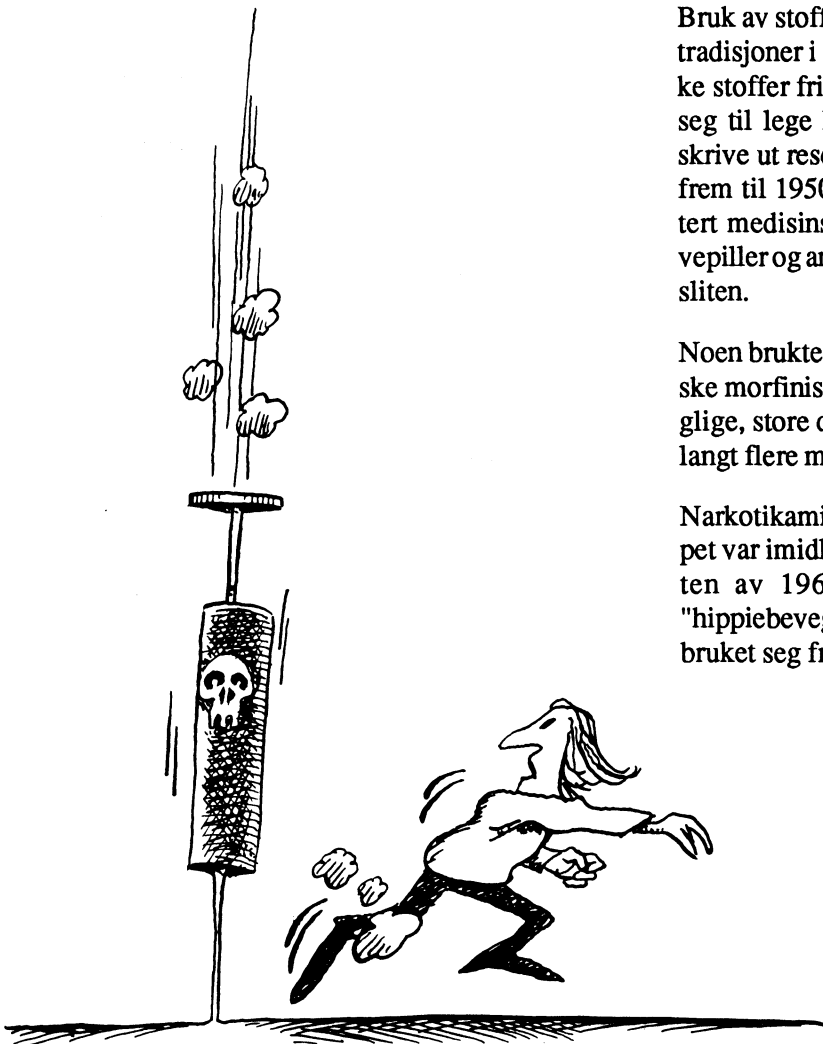
Av Ragnar Hauge

I løpet av 1980-årene er det blitt mindre utbredt at ungdom prøver narkotika. Nyrekrutteringen til narkotikamiljøet blant ungdom er etter alt å dømme i tilbakegang.

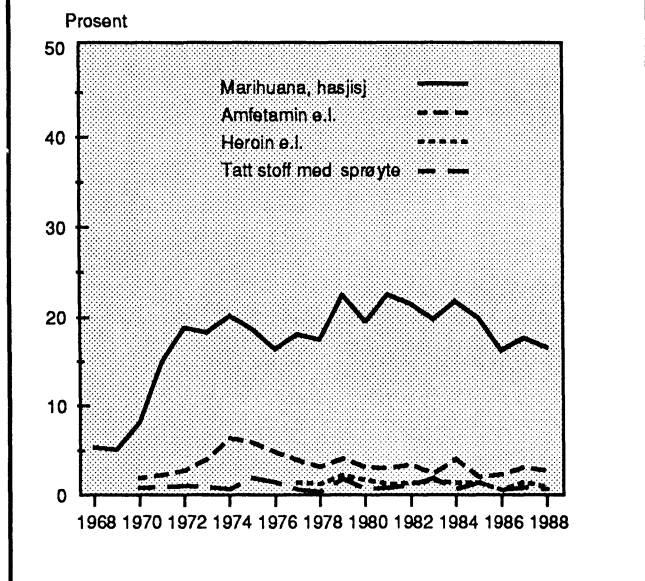
Bruk av stoffer som betegnes som narkotiske har lange tradisjoner i Norge. Helt inn i vårt århundre kunne slike stoffer fritt kjøpes fra utlandet. Og henvendte man seg til lege hadde disse små motforestillinger mot å skrive ut resepter på de stoffer man måtte ønske. Helt frem til 1950-årene inneholdt derfor ethvert velassortert medisinskap opiumsdråper, barbituratholdige sovepiller og amfetamintabletter til bruk når man følte seg sliten.

Noen brukte også slike stoffer i store mengder. Kroniske morfinister - personer som selv ved sprøyte tok daglige, store doser av morfin - var et kjent fenomen, og langt flere misbrukte barbiturater eller amfetamin.

Narkotikamisbruk i den mening vi i dag bruker begrepet var imidlertid ukjent. Det oppstod først rundt midten av 1960-årene i kjølvannet av den såkalte "hippiebevegelsen". Og på tre måter skilte dette misbruket seg fra det tidligere misbruk.

Figur 1
Oslo-ungdom 15-20 år som oppgir at de noen gang har brukt forskjellige stoffer. 1968-1988

For det første ved at nye og tidligere nærmest ukjente stoffer som cannabis, LSD og heroin ble tatt i bruk. For det andre ved at brukerne - og misbrukerne - ikke fikk stoffene gjennom sin lege, men anskaffet dem illegalt. Og sist, men ikke minst, at de som tok opp bruken først og fremst var ungdom.

Den første føling med dette nye misbrukproblemet - bruk av illegale, narkotiske stoffer blant ungdom - fikk vi i Norge i 1965. En utenlandsk student ble pågrepet for bruk av cannabis og utvist fra landet. Og i de følgende år ble en rekke andre saker rullet opp.

En illustrasjon av denne utviklingen gir undersøkelser foretatt av Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning. Hvert år siden 1968 har representative utvalg av Oslo-ungdom i alderen 15-20 år, fått tilsendt et spørreskjema med en rekke spørsmål om bruk av slike stoffer. Selv om en del ikke svarer - og det også finnes andre feilkilder - er det likevel grunn til å tro at disse undersøkelsene gir et relativt pålitelig bilde av utviklingen over tid. Det er nemlig grunn til å tro at virkningene av feilkildene er konstant fra det ene år til det neste, slik at tallene likevel vil avspeile tendensene i utviklingen.

Som det fremgår av figuren skjedde det en sterk økning i bruken av narkotiske stoffer blant Oslo-ungdom frem til rundt midten av 1970-årene. Prosentandelen som oppga å ha brukt cannabis (marihuana og hassj) økte fra 5 prosent i 1968 til 20 prosent i 1974. Såkalte sterkere stoffer - LSD og amfetamin - viste en tilsvarende økning, selv om andelen som hadde brukt slike stoffer lå langt lavere. Fra 1970 - som var det første år det ble stilt spørsmål om disse stoffene - og frem til 1974, økte brukerandelen for amfetamin fra 2 til vel 6 prosent og for LSD fra 1 til 4 prosent.

Fra midten av 1970-årene synes derimot økningen å ha stoppet opp, og det er snarere tegn til nedgang. Når det gjelder cannabis var det riktignok en topp i brukerandelen rundt overgangen til 1980-årene, men i de senere år har det vært en klar nedgang. Og for de øvrige stoffer har tendensen vært for nedadgående - også for heroin og liknende stoffer som ble tatt med første gang i 1977 - etter midten av 1970-årene.

Denne stagnasjonen og nedgangen i narkotikabruk blant ungdom kan man finne også i andre land hvor det foretas tilsvarende undersøkelser. Og fordi narkotikabruken i Norge er og har vært relativt beskjeden i forhold til de fleste andre land, er nedgangen i disse landene til dels langt sterkere. Dette gjelder f.eks. Sverige og Nederland, og til dels også USA.

Dette innebærer at nyrekrutteringen til narkotikamiljøet blant ungdom etter alt å dømme er i tilbakegang. Narkotika synes med andre ord å ha mistet noe av den tiltrekningskraft det hadde i 1960- og 1970-årene.

Hvorvidt denne utviklingen vil fortsette inn i 1990-årene vet vi lite om. Men kanskje er det en avspeiling av at vi er inne i en periode hvor andre livsstilsmønstre vil stå mer sentralt.

Litteratur

Ragnar Hauge og Olav Irgens-Jensen: *Bruk av narkotika i Norge*. Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning. Oslo 1989.

Et bibliotek for folket

Av Arne Faye

Bibliotekenes besøkstall og utlån har steget i løpet av de siste 10 årene. Økningen har vært særlig markert i befolkningsgrupper som tradisjonelt har brukt biblioteket lite.

Undersøkelse om bruk av folkebibliotek 1988

SSB gjennomførte høsten 1988 en utvalgundersøkelse om befolkningens bruk av folkebibliotek for Statens bibliotektilsyn. Oppgavene ble i hovedsak hentet inn postalt. Undersøkelsen omfatter 2 000 personer 12-80 år og gir indirekte informasjon om barn under 12 år. I tillegg til antall besøk pr. år, lån av bøker mv., ble det spurt om folks holdninger til folkebibliotekene, bruk av andre typer bibliotek og andre kulturinstitusjoner, tid brukt til lesing, bruk av massemedier, kjøp av bøker, kassetter og video mv. En intervjuundersøkelse om bruk av folkebibliotek fra 1978, gjør det mulig å si noe om hvordan bruken av folkebibliotekene har endret seg de siste 10 år.

Intervjuundersøkelser som Statistisk sentralbyrå gjennomførte i 1978 og 1988 viser at antall folkebibliotekbesøk pr. innbygger 16-74 år økte fra 2,7 til 4,7, eller med 74 prosent. Utlånsstatistikken tyder på at veksten var særlig sterk i første halvdel av tiåret. Også for skolebibliotek, universitets- og høgskolebibliotek og andre bibliotek (f.eks. bedriftsbibliotek) viste intervjuundersøkelsene en betydelig økning.

Biblioteket, en formidler av massemedier

Mange ville trodd at fjernsyn, video, cd-plater og andre massemedier ville overta den rollen som boken og bibliotekene har spilt når det gjelder formidling av kunnskaper og skjønnlitteratur. Da er det viktig å tenke på at biblioteket ikke er noe massemedium; det er en formidler av massemedier. Allerede i dag er utlån av plater og musikkassetter et betydelig innslag ved mange folkebibliotek, og video er på vei inn.

Økningen i bibliotekbruken fra 1978 til 1988, kan også tyde på at de nye mediene til en viss grad bidrar til boklesing. Folk ønsker å lese bøker om tema som de er blitt kjent med gjennom fjernsyn, kino, teater e.l.

Bibliotekbesøk like vanlig som å gå på konsert

Av befolkningen 12-80 år hadde 45 prosent besøkt folkebiblioteket for mindre enn ett år siden. Tilsvarende tall for skolebibliotek var 17, for universitets-, høgskole- og fagbibliotek 11, og for bedriftsbibliotek 9 prosent.

Til sammenligning hadde 60 prosent vært på kino for mindre enn ett år siden, 39 prosent hadde vært på teater og 42 prosent på konsert.

Tabell 1

Andel av personer i ulike aldersgrupper som besøkte folkebiblioteket siste år, gjennomsnittlig antall besøk og antall bøker lånt. 1988

	Besøksprosent	Antall besøk	Antall bøker lånt
Alle personer 0-80 år	48	5,2	8,7
0-11 år	64	6,6	15,0
12-80 år	45	4,9	7,6
0-3 år	29	2,0	7,7
4-6 år	72	4,9	14,2
7-9 år	77	7,9	17,1
10-11 år	84	13,2	22,8
12-15 år	75	8,8	11,2
16-24 år	55	5,8	6,7
25-44 år	48	4,6	9,5
45-64 år	34	3,8	5,2
65-80 år	30	4,8	6,0

Fem besøk på biblioteket pr. år

For hele befolkningen 12-80 år var antall folkebibliotekbesøk 4,9 pr. år. Dersom vi holder utenfor dem som ikke hadde besøkt biblioteket, var tallet 10,9.

Antall bøker lånt pr. innbygger var 7,6 i løpet av et år. Låntakerne lånte i gjennomsnitt 19,1 bøker.

Intervjuundersøkelsen viser betydelig høyere tall enn bibliotekenes utlansstatistikk. Dette regner vi med hovedsakelig skyldes at flere personer i intervjuundersøkelsen har regnet seg som låntakere til samme bibliotekbok, f.eks. innen en familie, skoleklasse eller studiegruppe.

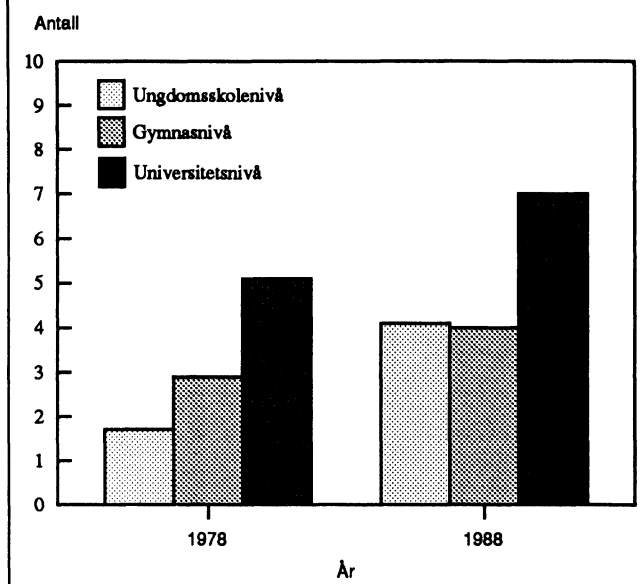
Barn og ungdom bruker folkebiblioteket mest

Ser vi på befolkningen 0-80 år under ett (tabell 1) finner vi at 29 prosent av barna under 4 år hadde besøkt folkebiblioteket i løpet av de siste 12 måneder, de fleste sammen med foreldre eller andre voksne. For 10-11-åringene var andelen 84 prosent! Fra aldersgruppen 12-15 avtar besøksandelen med alderen til 30 prosent i aldersgruppen 65-80.

En av årsakene til at folkebibliotekbruken går ned fra 12-årsalderen, kan være at bruken av andre typer bibliotek øker sterkt i denne alderen. Av 12-15-åringene besøkte hele 91 prosent skolebiblioteket i løpet av de siste 12 måneder. Av 16-24-åringene brukte 35 prosent sko-

Figur 1

Gjennomsnittlig antall biblioteksbesøk pr. år blant personer 16-74 år med ulik utdanning. 1978 og 1988

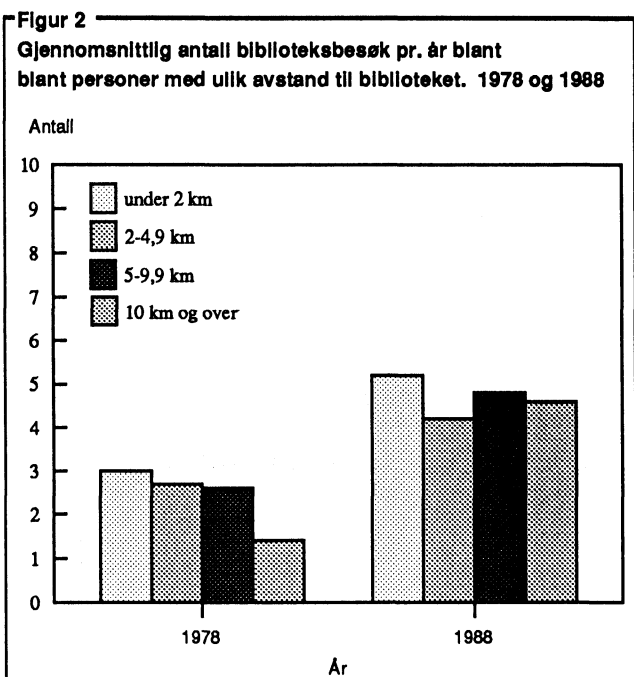
lebibliotek og 20 prosent universitets-, høyskole- eller fagbibliotek.

Ved inngangen til tenårene skifter også ungdommens mediebruk. Ungdom i alderen 9-14 år ser mer på satelittfjernsyn enn andre og bruker også en del tid til å se på video. Fjernsynsseingen toppe seg i 12-14-årsalderen fordi de unge da på alvor begynner å interessere seg for voksenprogram. Dessuten setter interessen for popmusikk stadig sterkere preg på medievanene. 12-14-åringene hører for eksempel mer på kassetter enn radio. Denne ungdomsfasen preges med andre ord av at andre medier konkurrerer med boken og at de unge på mange områder legger barndommen bak seg og etablerer nye interesser og vaner.

Mediebruken varierer mindre med utdanning og yrke enn tidligere

Et annet positivt trekk ved utviklingen er at grupper som for 10 år siden hadde lav besøksfrekvens, som eldre, personer med utdanning på ungdomsskolenivå, arbeidere innenfor transport-, industri-, bygge- og anleggsarbeid, og bosatte i fylkene fra Møre og Romsdal til Finnmark, har økt sin bibliotekbruk mer enn andre.

Skolearbeid og studier er i høy grad basert på lesing av bøker. I tillegg til lærebøkene, er det behov for utfyllende litteratur, oppslagsbøker, leksika osv., som en enklest kan finne fram til på et bibliotek. Dette er trolig

den viktigste årsaken til de høye besøkstallene for folkebiblioteket i alderen 7-15 år (tabell 1). Antall folkebiblioteksbesøk øker med utdanningsnivå, men som figur 1 viser er forskjellen mellom ungdomsskole- og gymnasnivå utjevnet.

Biblioteket er lett tilgjengelig

Avstand til folkebiblioteket har en viss betydning for antall besøk. Den spiller imidlertid langt mindre rolle i dag enn den gjorde for 10 år siden. Se figur 2.

I Maktutredningen om massemedier (NOU 1982:30), ble gjennomgående små bibliotek, kort åpningstid og lang avstand til biblioteket nevnt som en forklaring på at Norge kom så svakt ut i forhold til andre nordiske land når det gjelder bibliotekutlån. Bibliotekundersøkelsen 1988 viser at avstand til biblioteket i dag har liten betydning, og at det er få som klager over åpningstidene (7 prosent). Bare 20 prosent av befolkningen 12-80 år hadde problemer med å komme til folkebiblioteket. 11 prosent oppgav at de hadde for liten tid. Men til tross for økningen de siste 10 årene, ligger vi fortsatt betydelig under de andre nordiske land når det gjelder bruk av folkebibliotek.

Vi låner ikke bare bøker

46 prosent av bibliotekbrukerne hadde lånt lærebøker eller fagbøker, 36 prosent barne- og ungdomsbøker og 64 prosent romaner og andre bøker i løpet av året. Viktigst av andre aktiviteter var bruk av oppslagsbøker, leksika o.l. (40 prosent) og lesing av aviser (også 40 prosent). 26 prosent hadde sett på utstillinger i biblioteket og 61 prosent hadde fått hjelp av personalet.

For barn under 12 år ble det også spurt om en del andre aktiviteter. 48 prosent leste bøker og tegneserier på biblioteket, 11 prosent spilte sjakk eller andre spill, 23 prosent hørte på eventyrstund, 18 prosent så på dukketeater, og 30 prosent traff venner på biblioteket.

Biblioteket er den viktigste formidlingskanalen for bøker

Gjennomsnittsnordmannen hadde en samlet tilgang på 21 bøker i 1988. Av dette var 8 lånt på folkebiblioteket og 2 fra andre bibliotek, 5 var kjøpt i bokhandel eller kiosk og 3 gjennom bokklubb eller postordre, 2 var fått som gave og 2 lånt av andre, gjennom lesesirkel eller på annen måte. 20 prosent oppgav at de ikke hadde lest noen bøker siste år. 13 prosent hadde lest 1-4 bøker, 16 prosent 40 bøker og mer.

Litteratur

Undersøkelse om bruk av folkebibliotek 1978. Rapport fra Underavdelingen for intervjuundersøkelsen nr. 47. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1978.

Undersøkelse om bruk av folkebibliotek 1988. Rapport 89/18. Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger 1989.

Haraldsen G. og O.F. Vaage. Radiolytting og fjernsynsseing blant barn og ungdom høsten 1988. Rapport 88/28. Statistisk sentralbyrå, Oslo 1988.

Medarbeidere i dette nummer:

Arne S. Andersen, Mag.art. i sosiologi. Forsker i Statistisk sentralbyrå.

Arne Faye, Cand.oecon. Planlegger i Statistisk sentralbyrå.

Svein Gåsemyr, Cand.oecon. Planlegger i Statistisk sentralbyrå.

Gustav Haraldsen, Mag.art i sosiologi. Førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå.

Ragnar Hauge, Dr.philos. Forsker ved Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning.

Jan Erik Kristiansen, Mag.art. i sosiologi. Forsker i Statistisk sentralbyrå.

Jan-Erik Lystad, Cand.philol. Byråsjef i Statistisk sentralbyrå.

Stein Opdahl, Cand.real. Førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå.

Arild Schou, Mag.art. i sosiologi. Konsulent i Statistisk sentralbyrå.

----- KLIPP HER -----

Bestillingskupong

Årsabonnement 1990

100 kroner.

(Gamle abonnenter trenger ikke sende inn kupongen. De får automatisk tilsendt postgiroblankett.)

Betal med postgiroblankett som blir tilsendt sammen med tidskriftet.

Navn: _____

Adresse: _____

Postnr.: _____ Sted: _____

Sendes til:

Statistisk sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1

KLIPP HER

KLIPP HER

PORTO

Statistisk Sentralbyrå
Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.

0033 OSLO 1

«Samfunnsspeilet» er et tidsskrift med lettleste artikler om folks levekår og livsstil. «Samfunnsspeilet» er et tidsskrift der Statistisk sentralbyrå sprer resultater om aktuell levekårsforskning til en større leserkrets.

«Samfunnsspeilet» er skrevet

- for deg som underviser i samfunnsfag
- for deg som driver med informasjon
- for deg som forsker
- for deg som arbeider med sosial- og helsespørsmål
- for deg som arbeider i administrasjon og forvaltning
- eller rett og slett for deg som er opptatt av samfunnsforhold.

Abonnement bestilles hos:

Statistisk sentralbyrå

Opplysningskontoret
Postboks 8131 Dep.
0033 OSLO 1
Telefon (02) 41 38 20

Publikasjonen utgis i kommisjon hos H. Aschehoug & Co. og Universitetsforlaget, Oslo og er til salgs hos alle bokhandlere. Løssalgpris kr 40,-
ISSN 0801-7603
ISBN 82-537-2839-5